

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Πτυχιακή εργασία με θέμα:

“Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στην μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης”

που κατατίθεται και υποστηρίζεται από την

Σωτηροπούλου Παναγιώτα

A.M :1342201600211

Υπό την εποπτεία του :Δημήτρης Ν. Χρυσόχου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1. ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ	3
1.1. Αθήνα και Ρώμη: κλασικά θεμέλια	3
1.2. Νεότερη ρεπουμπλικανική θεωρία.....	5
1.3. Σύγχρονη ρεπουμπλικανική θεωρία	7
2. ΝΕΟ-ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	10
2.1. Αρχές.....	10
2.2. Διακυβέρνηση	12
2.3. Κυριαρχία και ελευθερία	17
3. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ «ΠΟΛΙΤΕΙΑ»	24
3.1. Γιατί «πολιτεία»;.....	24
3.2. Τι είδους «πολιτεία»;.....	26
3.3. Ποιος συνταγματισμός;	32
4. ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ;	39
4.1. «Ενότητα στην πολυμορφία».....	39
4.2. Προς ευρωπαϊκό δήμο;.....	42
4.3. Ελευθερία πολιτών	49
4.4. Ελευθερία πολιτειών	51
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	54
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	57

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως προς την ετυμολογία, ο όρος «ρεπουμπλικανισμός» προέρχεται από το λατινικό **res publica** που σημαίνει δημόσια πράγματα, κοινές υποθέσεις και περικλείει τους θεσμούς δόμησης της δημόσιας ζωής. Εννοιολογικά ταυτίζεται με την κοινοπολιτεία ή το κράτος. Η ιστορική διαδρομή του ρεπουμπλικανισμού ξεκινά από τον 15^ο αιώνα στην Ιταλία (*repubblica*), την Αγγλία (*republic*) και την Γαλλία (*république*) που όλα αφορούν στη λέξη «δημοκρατία». Εικάζεται δε, ότι πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Jean-Jacques Rousseau (Διαμαντίδης, 2003; Μπαμπινιώτης, 2005; Haakonssen, 2007).

Ο **ρεπουμπλικανισμός** αποτελεί όρο πολιτικής φιλοσοφίας που επιχειρεί να ερμηνεύσει πολιτικά φαινόμενα και δεν πρέπει να ταυτίζεται με πολιτικά κόμματα (π.χ. Η.Π.Α., Ιταλία, Γερμανία, Νορβηγία) που φέρουν το ίδιο όνομα αλλά σε πολλές περιπτώσεις απέχουν από τις αξίες και τις πρακτικές του (Kymlicka, 2014). Είναι η ιδεολογία της ύπαρξης ενός πολίτη σε ένα κράτος ως δημοκρατία κάτω από την οποία ο λαός κατέχει λαϊκή κυριαρχία. Πολλές χώρες θεωρούνται δημοκρατικές επειδή δεν είναι μοναρχικές. **Υποστηρίζει** το αντιπροσωπευτικό δημοκρατικό πολίτευμα, το κράτος δικαίου, την πίστη στην αξία της πολιτικής συμμετοχής και την προστασία των «δημόσιων αγαθών». **Κινητήρια δύναμη** αποτέλεσε η αντίληψη αποστροφής για την κληρονομική μοναρχία και τα αριστοκρατικά-ολιγαρχικά πολιτεύματα (Διαμαντίδης, 2003). **Επικεντρώνεται** σε υψηλές αξίες και αρετές με ελιτίστικη τάση, όπως η πολιτειακή αρετή, η ενεργή ιδιότητα του πολίτη, ο σεβασμός στο σύνταγμα και το νόμο και τονίζει τους κινδύνους της διαφθοράς ελλείψει των προαναφερόμενων ενώ ο κλασικός ρεπουμπλικανισμός συνδυάζει την ιδιότητα του πολίτη με την ιδιοκτησία (ρεπουμπλικανική ελίτ). Υγιής τάση εξισορρόπησης θεωρήθηκε η μεταγενέστερη αντίληψη σύστασης θεσμών προστασίας των αδύνατων από την κυριαρχία των πλούσιων. Υπό αυτό το πρίσμα οι εκλογές και τα δημοψηφίσματα καθώς και ο διαχωρισμός των εξουσιών, επιβάλλοντας περιορισμούς χρησιμοποιήθηκαν ως μέσα χαλιναγώγησης της επιρροής του πλούτου (Haakonssen, 2007).

Στην παρούσα εργασία μελετάται η Ευρωπαϊκή Ένωση υπό το πρίσμα της ρεπουμπλικανικής προσέγγισης. Η εργασία είναι βιβλιογραφική και

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

αποτελείται από την Εισαγωγή και 5 κεφάλαια στα οποία παρουσιάζεται και αναλύεται στο πρώτο κεφάλαιο ο Ρεπουμπλικανισμός στην Αθήνα και τη Ρώμη (κλασικά θεμέλια), η νεότερη ρεπουμπλικανική θεωρία και η σύγχρονη νέο-ρεπουμπλικανική θεωρία. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η νέο-ρεπουμπλικανική προσέγγιση, οι αρχές, η διακυβέρνηση και η στάση απέναντι στην κυριαρχία και την ελευθερία. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η ευρωπαϊκή πολιτεία ως προς το τι είναι και ποιος είναι ο συνταγματισμός που επικρατεί. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η ρεπουμπλικανική ένωση, η πορεία προς ένα ευρωπαϊκό δῆμο και η ενότητα στην πολυμορφία. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και ακολουθεί η βιβλιογραφία.

1. ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΣΜΟΣ

1.1. Αθήνα και Ρώμη: κλασικά θεμέλια

Στην Αρχαία Αθήνα, φιλόσοφοι και ιστορικοί ανέλυσαν και περιέγραψαν στοιχεία που σήμερα αναγνωρίζονται ως κλασικός ρεπουμπλικανισμός. Η ελληνική έννοια της «πολιτείας» μετατράπηκε στα λατινικά σε *res publica* και η δημοκρατία πήρε την έννοια του «καθεστώτος». Τα περισσότερα από τα βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου ορισμού βρίσκονται στα έργα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και του Πολύβιου και περιλαμβάνουν θεωρίες μικτής κυβέρνησης και ανάδειξης της αρετής των πολιτών. Ο **Πλάτωνας** έδωσε έμφαση στη σημασία της αρετής των πολιτών, που στόχο έχει το καλό καθώς και στην προσωπική αρετή που χαρακτηρίζει τους ιδανικούς ηγεμόνες. Υποστήριξε ότι για να υπάρξει ειρήνη και ευτυχία σε μία κοινωνία πρέπει οι ηγεμόνες να γίνουν φιλόσοφοι ή οι φιλόσοφοι ηγεμόνες. Η αρχαία Αθήνα χαρακτηρίστηκε ως «κλασική δημοκρατία» γιατί βασιζόταν στην ευρεία συμμετοχή των πολιτών στη νομοθεσία και τη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Ο **Αριστοτέλης** μίλησε για το άριστο πολίτευμα, διευκρινίζοντας ότι η πόλις πρέπει να προσφέρει στα μέλη της όχι απλώς το «ζην» αλλά το «ευ ζην» ή το «ζην ευδαιμόνως και καλώς». Η πόλις του Αριστοτέλη είναι η τέλεια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης όπου το υπέρτατο καλό για το άτομο ταυτίζεται με το υπέρτατο για την πόλη αγαθό (Renault, 2007).

Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας χαρακτηριζόταν από την άμεση συμμετοχή των πολιτών στην εξουσία και ειδικότερα στην Εκκλησία του Δήμου και στα Δικαστήρια. Προνομιακή θέση ως προς την ιδιωτική ζωή των πολιτών κατείχε η πολιτική και ο πολιτικός βίος. Οι πολίτες θεωρούνταν ίσοι, είχαν ελευθερία λόγου στην ιδιωτική τους ζωή όσο και στην Εκκλησία του Δήμου ανεξάρτητα από την καταγωγή ή τον πλούτο τους. Οι αποφάσεις για σημαντικά ζητήματα του Δήμου λαμβάνονταν ύστερα από διαβούλευση και δημόσια συζήτηση μεταξύ των πολιτών που επιθυμούσαν να παρέμβουν. Πολλοί Αθηναίοι πολίτες εμπλέκονταν στην άσκηση εξουσίας σε διάφορα αξιώματα, εναλλάσσονταν πολλές φορές με περιορισμένη θητεία ανάδειξης (Coleman, 2004).

Ως προς τη διοίκηση, στην αρχαία Ελλάδα υιοθετείται το

κοινωνικοπολιτικό σύστημα διαχείρισης της κρατικής οντότητας η **πόλη-κράτος**. Τα κύρια χαρακτηριστικά είναι η πλήρης αυτονομία και η λειτουργία διοικητικού ή/και θρησκευτικού κέντρου. Επιπλέον, λειτουργία περιφερειακών εκτάσεων ή πόλεων που θα εξυπηρετούσαν τα εμπορικά-οικονομικά συμφέροντα της πόλης-κράτους. Έτσι, η πόλη-κράτος ήταν μία ανεξάρτητα διοικητικά πόλη που ασκούσε εξουσία στην περιοχή ή και σε κάποια μικρότερη πόλη λειτουργώντας ως κέντρο και καθοδηγητής πολιτικής, οικονομικής και πολιτισμικής ζωής.

Στη **Ρώμη**, η δημοκρατική κυβέρνηση λειτουργούσε βασισμένη σε τρεις ομάδες, στους πραιτόρες που συμβούλευαν τη Σύγκλητο για διάφορα ζητήματα, στη Σύγκλητο που ψήφιζε εισηγήσεις και ψηφίσματα και στις δημοκρατικές κυρίαρχες συνελεύσεις του λαού που ψήφιζαν τους νόμους (Coleman, 2004). Η πολιτεία προωθούσε και προστάτευε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις διαφορετικά εξελισσόταν σε τυραννία (Digerser, 2004). Η *res publica* ταύτιζε τη δικαιοσύνη με το συμφέρον διαφορετικά το πολίτευμα εκφυλιζόταν (Coleman, 2004).

Αν και πολλοί θεωρούν ότι ο ρεπουμπλικανισμός γεννήθηκε στην αρχαία Αθήνα, στην πραγματικότητα πατρίδα του είναι η αρχαία Ρώμη. Χαρακτήριζε τους οπαδούς της δημοκρατίας στην πάλη τους ενάντια στη μοναρχία και αποτελούσε το όραμα μεγάλης μερίδας Ρωμαίων πολιτικών και διανοούμενων (Renault, 2007). Επηρεάστηκε από τον Αριστοτέλη και υποστήριζε ότι η **διακυβέρνηση της πολιτείας πρέπει να εξασκείται από όλους** τους πολίτες (*res publica*) και όχι μόνο από έναν μονάρχη ή ομάδα αριστοκρατών που μπορεί να δρα ανεξέλεγκτα. Η ιδανική κοινωνία ήταν αυτή στην οποία οι πολίτες έθεταν σε προτεραιότητα την τύχη της πολιτείας και αποφάσιζαν γι' αυτή ενώ συμμετέχουν ενεργά στη δημόσια ζωή, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τις προσωπικές και οικογενειακές τους υποθέσεις (*res privata*). Η συμμετοχή στα κοινά αποτελεί ιδανικό και ουσιαστικά οδηγεί στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας και την ευτυχία. Από την άλλη, η πολιτεία ωφελείται από τη συμμετοχή, θέτοντας ως προϋπόθεση την αρετή των πολιτών, η ενεργός συμμετοχή των οποίων μπορεί να οδηγήσει στην ιδανική κοινωνία, αν οι πολίτες διακρίνονται από ηθική, τιμιότητα, ακεραιότητα και αγάπη για την

πατρίδα τους, ξεπερνώντας το προσωπικό και οικογενειακό συμφέρον. Εκπρόσωποι της κλασικής ρωμαϊκής ρεπουμπλικανικής ιδεολογίας ήταν ο Λίβιος, ο Τάκιτος και ο Σαλλούστιος (Χατζής, 2000). Έτσι, στόχος ήταν η εσωτερική αρμονία της πολιτείας, που εξασφαλιζόταν όταν το κοινό καλό ήταν πάνω από τα προσωπικά και οικογενειακά συμφέροντα και το άτομο λειτουργούσε μέσα σε ένα σύστημα νόμων. Όραμα ήταν το ελεύθερο συνταγματικό κράτος στο οποίο οι πολίτες δεν θα είναι υποταγμένοι στην αυθαίρετη βούληση της κυβέρνησης αλλά θα λειτουργούν αυτόβουλα για το κοινό καλό (Dagger, 2006; Laborde-Maynor, 2008).

Η διαφορά της αθηναϊκής δημοκρατίας από τις μεταγενέστερες ρεπουμπλικανικές ήταν το ότι στην αρχαία Αθήνα δεν ασκήθηκε επιρροή από τις «ελιτίστικες» θεωρίες περί διακυβέρνησης και δημοκρατίας που ήταν το θεμέλιο και συνάμα το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κλασικού ρεπουμπλικανισμού.

Γενικά, κατά την **κλασική ρεπουμπλικανική θεωρία** οι πολίτες έπρεπε να είναι οικονομικά ανεξάρτητοι, γεωργοί, με ακίνητη ιδιοκτησία ικανή να τους εξασφαλίζει το δικαίωμα να αποφασίζουν, χωρίς οικονομικές εξαρτήσεις, αυτό που θεωρούσαν συμφέρον της πατρίδας τους, έχοντας παράλληλα το χρόνο να ασχοληθούν με τα δημόσια θέματα. Όσο μεγαλύτερη ήταν η οικονομική ισότητα τόσο το καλύτερο για τους πολίτες και το δημόσιο συμφέρον (Χατζής, 2000).

1.2. Νεότερη ρεπουμπλικανική θεωρία

Τα θεμέλια της νεότερης ρεπουμπλικανικής θεωρίας τέθηκαν από τον **James Harrington**. Αναπτύχθηκε κυρίως στις αποικίες της Βόρειας Αμερικής και για πρώτη φορά δόθηκε έμφαση στο ρόλο της κοινωνικής δικαιοσύνης στην ενεργό συμμετοχή των πολιτών στα κοινά (Χατζής, 2000: 83). Ο Harrington απέρριψε τη Ρώμη ως ανίκανη να παρέχει ένα επαρκές ρεπουμπλικανικό μοντέλο και αντί να μιμηθεί την αρχαία ρεπουμπλικανική Ρώμη επινόησε το δικό του μοντέλο. Πρόκειται για μία πολιτεία τέλεια ακόμα κι αν οι πολίτες της

δε είναι ηθικοί ή τέλειοι και αδυνατούν να περιορίσουν τα πάθη τους (Sullivan, 2004). Έτσι, βασίζεται σε θεσμούς και νόμους που σύμφωνα με αυτόν συγκρατούν τα πολιτικώς επιβλαβή πάθη των πολιτών που απαρτίζουν την πολιτεία του. Υποστήριξε δε ο Harrington ότι όσο μεγαλύτερη ήταν η οικονομική ισότητα στη δημοκρατική κοινωνία, τόσο καλύτερα μπορούσαν οι πολίτες να υπηρετήσουν το δημόσιο συμφέρον και το κοινό καλό. Όμως, ο «κοινωνικός» ρεπουμπλικανισμός του Harrington δεν επικράτησε καθώς η ταυτόχρονη διάδοση των φιλελεύθερων ιδεών επηρέασε και τη ρεπουμπλικανική σκέψη. Ουσιαστικά πρόκειται για διαφοροποίηση του κλασσικού ρεπουμπλικανισμού των αρχαίων χρόνων και αποτέλεσε αποδοχή της **αρχής της αντιπροσώπευσης** και απομάκρυνσης από την άμεση δημοκρατία. Ουσιαστικά ήταν μια αλλαγή, το αποτέλεσμα της δημιουργίας μεγάλων εθνικών κρατών και αυτοκρατοριών στους νεότερους χρόνους (Χατζής, 2000). Για τον Harrington η κατάλληλη έννοια της ελευθερίας ήταν η ελευθερία στο πλαίσιο νόμων και όχι η ελευθερία από τους νόμους καθώς η πρώτη συνάδει με την έννοια της ιδιότητας του πολίτη ενώ η δεύτερη δεν αντιμετωπίζεται ως κάτι αξιόλογο (Pettit, 1997).

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στη ρεπουμπλικανική θεωρία υπήρξαν δύο διακριτές τάσεις. Από τη μία ήταν η επιρροή του Rousseau που έδινε έμφαση στην κοινότητα, την αρετή, τη φιλοπατρία, την ισότητα και τη συμμετοχή. Από την άλλη υπήρχε η κυρίαρχη άποψη της Αμερικής στην οποία τονιζόταν η ατομική ελευθερία, το κράτος δικαίου και η διάκριση των εξουσιών (Χατζής, 2000:85).

Ο Madison, οπαδός του φιλελεύθερου ρεπουμπλικανισμού και εμπνευστής κάποιων από τους πλέον πολύπλοκους μηχανισμούς διάκρισης των εξουσιών επανέφερε τις θεωρίες του Machiavelli περί της πλουραλιστικής κοινωνίας. Έτσι, *«όσο περισσότερα είναι τα συγκρουόμενα συμφέροντα σε μία μεγάλη χώρα (π.χ. ΗΠΑ), τόσο καλύτερα για τη δημοκρατία και το κοινό καλό. Η ύπαρξη πολλών αλληλοσυγκρουόμενων ομάδων αποτρέπει την επιβολή της θέλησης μιας ισχυρής πλειοψηφίας και την επικράτηση μίας δυνατής μειοψηφίας ενώ επιτρέπει την ανάδειξη καλύτερων και ανθεκτικότερων ιδεών στην κριτική»* (Madison, 1787 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:85).

Ιδιαίτερη ώθηση δόθηκε στον ρεπουμπλικανισμό κατά τη γαλλική και κυρίως μετά την αμερικανική, επανάσταση η οποία συνέβαλε στη δημιουργία της πρώτης μεγάλης δημοκρατίας των νεότερων χρόνων με κυρίαρχη τη ρεπουμπλικανική θεωρία. Ο ρεπουμπλικανισμός μετατράπηκε σε ριζοσπαστική φιλελεύθερη πολιτική ιδεολογία. Σημαντικός εκφραστής των **ριζοσπαστικών ρεπουμπλικανικών θεωριών**, ήταν ο **Thomas Paine**, πατέρας του σύγχρονου αμερικανικού φιλελευθερισμού, που υπερασπίστηκε την αντιπροσωπευτική δημοκρατία (Χατζής, 2000:84).

1.3. Σύγχρονη ρεπουμπλικανική θεωρία

Η σύγχρονη ρεπουμπλικανική θεωρία ξεκίνησε στις ΗΠΑ (τέλη δεκαετίας 1960) από τον **Bernard Bailyn** που αμφισβήτησε την κρατούσα άποψη των αμερικάνικων πολιτικών θεσμών. Σύμφωνα με τον Bailyn (1967), «η αμερικανική επανάσταση δεν βασίστηκε στον ατομικιστικό φιλελευθερισμό του Locke αλλά στον κλασσικό ρεπουμπλικανισμό των Ρωμαίων και στον αστικό ανθρωπισμό της Βόρειας Ιταλίας» (Bailyn, 1967 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:86). Οι **Skinner** και **Pettit** αποτελούν τους κύριους εκπρόσωπους της σύγχρονης ρεπουμπλικανικής θεωρίας (Χατζής, 2000).

Αμφισβητήθηκε το **κοινωνικό συμβόλαιο**, ιδεολογικό υπόβαθρο των δυτικών δημοκρατιών και η δημοκρατία θεωρήθηκε πνευματικό παιδί της ρεπουμπλικανικής παράδοσης. Η νομική διάσταση της φιλελεύθερης ιδεολογίας αποτέλεσε το παραπέτασμα απόκρυψης της πραγματικής φύσης των δημοκρατικών θεσμών που λειτουργούν ικανοποιητικά στα πλαίσια μιας αναγεννημένης ρεπουμπλικανικής θεωρίας με έμφαση στο ρολό του πολίτη κι όχι στα ατομικά δικαιώματα. Έτσι, η ρεπουμπλικανική θεωρία αναγεννήθηκε για το κράτος και τους θεσμούς και αναζωπυρώθηκε το ενδιαφέρον για τον κοινοτισμό και την ανάγκη δημιουργίας ενός αντίπαλου δέους στην θεωρία της δημόσιας επιλογής. Σαφές γνώρισμα του σύγχρονου ρεπουμπλικανισμού είναι ότι δεν χαρακτηρίζεται από έλλειψη εμπιστοσύνης για το κράτος και τους θεσμούς όπως ο κοινοτισμός και ο φιλελευθερισμός. Υπερασπίζεται δε, την αναγκαιότητα του κράτους αλλά και πολλές από τις αδυναμίες του και του

προσδίδει ρόλο παρεμβατικό (Χατζής, 2000). Έτσι, «το κράτος, ο νόμος, το δίκαιο δεν αποτελούν εμπόδια στην ανθρώπινη ελευθερία αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διεύρυνση της» (Pettit, 1997:148-149 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:87). Υπό αυτό το πρίσμα, απορρίπτεται ο διαχωρισμός αρνητικής-θετικής ελευθερίας και γίνεται αποδεκτό ότι μόνο το δίκαιο εξασφαλίζει την πραγματική ελευθερία, άμεσα (αναγνωρίζοντας και προστατεύοντας δικαιώματα και ελευθερίες) ή έμμεσα (με την κάλυψη των κοινωνικών σχέσεων). Πρωταρχικό μέλημα του πολίτη για την εξασφάλιση της ελευθερίας δεν είναι λιγότερο κράτος (φιλελεύθερη ιδέα περί αρνητικής ελευθερίας) αλλά περισσότεροι θεσμοί που εξασφαλίζουν όσο μεγαλύτερη ελευθερία (Χατζής, 2000).

Βασική ιδέα της **νέο-ρεπουμπλικανικής σχολής** είναι η απελευθέρωση του πολίτη από εξαρτήσεις (πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές). Ειδικότερα, το πολιτικό σύστημα πρέπει να εξαλείψει τις εξαρτήσεις γιατί η ελευθερία προϋποθέτει την απουσία καταναγκασμού. Η θεωρία του Pettit (1997:22-25 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:88) περί ελευθερίας ως «μη κυριαρχίας» αποτελεί αξιόλογη και πρωτότυπη συνεισφορά του σύγχρονου ρεπουμπλικανισμού (Χατζής, 2000).

Επιπλέον επισημάνθηκαν οι αδυναμίες της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας που οδήγησαν στην αποδοχή της κριτικής της αντίπαλης σχολής. Σύμφωνα με τον Oldfield (1990 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:88) «ο ρεπουμπλικανισμός λειτουργεί με ουτοπική και ρομαντική επίκληση του “ρεπουμπλικανικού ήθους” δηλαδή της φιλοπατρίας, της δημοκρατικής συνείδησης, της ανεκτικότητας και του αλτρουισμού που επιβάλλεται με το νόμο και αντιτίθεται στην κυνική εικόνα του πολίτη ως καταναλωτή και του πολιτικού ως επιχειρηματία της δημόσιας επιλογής».

Άλλοι σύγχρονοι ρεπουμπλικάνοι επιδιώκουν την **οικονομική ισότητα** υποστηρίζοντας την εξασφάλιση ενός ελάχιστου εισοδήματος, άλλοι υπερτονίζουν την προστασία και ανάδειξη κανόνων κοινωνικής ηθικής που ενισχύουν την αυτονομία του πολίτη έναντι του κράτους ενώ άλλοι επιμένουν ότι η επιθυμητή αυτονομία του πολίτη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω κρατικών θεσμών. Τελικά, όλες οι τάσεις καταλήγουν σε αντιλήψεις για τα

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ανθρώπινα και ατομικά δικαιώματα που δεν απέχουν πολύ από τις φιλελεύθερες αντιλήψεις και μοιράζονται το πρόβλημα της αλληλεπίδρασης μεταξύ συγκρουόμενων δικαιωμάτων και την αδυναμία δημιουργίας μιας πειστικής και συνεπούς θεωρίας στάθμισης συμφερόντων (Χατζής, 2000:89).

Οι νέο-ρεπουμπλικάνοι θεωρούν ότι η διασφάλιση της **εξυπηρέτησης του δημόσιου συμφέροντος** οφείλεται στην ύπαρξη πολλών ομάδων αντιτιθέμενων συμφερόντων που αλληλοεπιδρούν και συγκρούονται και τελικά αλληλοεξουδετερώνονται (Χατζής, 2000). Έτσι οι εκπρόσωποι του λαού μπορούν απερίσπαστοι να ασχοληθούν με το δημόσιο καλό, όπως αυτό προκύπτει από το δημόσιο διάλογο στη βάση αρχών και κοινών αξιών. Βέβαια αυτό αποτελεί αυτοπεριορισμό καθώς η ύπαρξη πολλών και αντιτιθέμενων συμφερόντων είναι αποτέλεσμα του μεγάλου μέγεθος του πληθυσμού και της οικονομίας της δημοκρατίας (Χατζής, 2000).

Τα **προβλήματα** του σύγχρονου ρεπουμπλικανισμού είναι πολλά. Αρχικά η αναθεωρητική ιστορική θέση ότι όλοι οι πολιτικοί θεσμοί θεμελιώνονται με βάση τα ρεπουμπλικανικά ιδεώδη έχει δεχθεί σκληρή κριτική. Επιπλέον, δέχεται την ύπαρξη δύο αντιτιθέμενων παραδόσεων, του ρεπουμπλικανισμού και του φιλελευθερισμού που υπήρξαν διαχωρισμένες και μόνιμα σε αντιπαλότητα έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Οι δύο **διακριτές τάσεις**, η επικέντρωση στην κοινότητα, την αρετή, τη φιλοπατρία, την ισότητα και τη συμμετοχή από τη μία και η ατομική ελευθερία, το κράτος δικαίου και η διάκριση των εξουσιών από την άλλη αλληλοεπιδρούν και οδηγούν σε μια ιδεολογική επιμειξία, τον **φιλελεύθερο ρεπουμπλικανισμό**. Επιπλέον, η σύγκρουση των μεγάλων συμφερόντων γίνεται μέσω της σύγκρουσης λαϊκών αντιπροσώπων που εκπροσωπούν αντιτιθέμενα συμφέροντα. Η ισορροπία έρχεται με την αλληλοεξουδετέρωση τους ή με πολιτικές και οικονομικές συμφωνίες ολιγοπωλιακού χαρακτήρα (Χατζής, 2000).

2. ΝΕΟ-ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

2.1. Αρχές

Οι βασικές αρχές του νέο-ρεπουμπλικανισμού είναι η **διαβούλευση**, η **πολιτική ισότητα**, η **ομοφωνία** και η **έννοια του πολίτη**. Αναλυτικότερα, η **διαβούλευση** βασίζεται στον ορθό λόγο και στο δημόσιο συμφέρον και οδηγεί σε συμπεράσματα ικανά να στηρίζουν τις πολιτικές επιλογές μιας εκλεγμένης κυβέρνησης. Θέτοντας τις αρχές της διαβούλευσης και τις τεκμηριωμένες αποφάσεις σε δημόσιο διάλογο αποτρέπονται μυστικές, μεροληπτικές διαπραγματεύσεις και άσκηση αυθαίρετης εξουσίας. Για την πραγματοποίηση δημόσιου διαλόγου θα πρέπει τα συμφέροντα να μην είναι εξωγενή ή πολιτικά αλλά να εξαρτώνται και να καθορίζονται από τη συγκεκριμένη κοινωνική και πολιτική συγκρότηση. Τα ατομικά και ιδιωτικά συμφέροντα αν και λαμβάνονται υπόψιν, αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης και κριτικής στα πλαίσια ενός δημόσιου διαλόγου (Χατζής, 2000). Σύμφωνα με τον Sunstein (1988: 1541-1542 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:97-98), οι ρεπουμπλικάνοι προσπαθούν να προωθήσουν θεσμούς που προάγουν τη συζήτηση και την επιχειρηματολογία μεταξύ των πολιτών, ενάντια σε συμφωνίες που εξυπηρετούν μεμονωμένες ομάδες συμφερόντων (Sunstein, 1988; Χατζής, 2000). Τα αποτελέσματα της διαβούλευσης είναι δημοκρατικώς νομιμοποιημένα μόνο όταν προκύπτουν ως προϊόν εκλογικευμένης συμφωνίας και καταλήγουν σε ένα συμπέρασμα. Η βέλτιστη διαδικασία διαβούλευσης προϋποθέτει συνεργασία για αναζήτηση λύσεων όταν προκύπτει σύγκρουση συμφερόντων με παράλληλη ενίσχυση των εγγυήσεων ότι αυτές δεν ισοδυναμούν με εξαναγκασμένη συμφωνία (Shapiro, 2002).

Βέβαια, η διαβούλευση προϋποθέτει **«πολιτική αρετή»** (Kymlicka and Norman, 1994:359-368 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:97) που «δεν είναι η βελτίωση του ατομικού χαρακτήρα με την καλλιέργεια των αισθημάτων της φιλοπατρίας και του δημόσιου συμφέροντος (κλασικός ρεπουμπλικανισμός) αλλά το αλτρουιστικό ενδιαφέρον που ξεπερνά το ατομικό συμφέρον και προσανατολίζεται στην πραγμάτωση της κοινωνικής δικαιοσύνης» (Sunstein, 1988:1550-1551 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:97). Υπό το πρίσμα αυτό, ο διάλογος συμβάλλει στη διαμόρφωση των προτιμήσεων των πολιτών προς την κατεύθυνση της πολιτικής αρετής, ενώ παράλληλα διαπλάθει τις απόψεις

τους ώστε να μπορούν να αποφασίζουν βασισμένοι στο δημόσιο συμφέρον και με στόχο το κοινό καλό (Χατζής, 2000:97).

Η **πολιτική ισότητα** με την έννοια της ισονομίας και της απάλειψης των διακρίσεων στην πολιτική συμμετοχή και στην επιρροή ομάδων και ατόμων, μπορεί εν δυνάμει να υπονομεύσει την μεταξύ τους ισορροπία. Βέβαια, αν και η οικονομική ισότητα είναι επιθυμητή δεν είναι απαραίτητη γιατί προέχει η ισότητα στο δημόσιο διάλογο που θεωρείται αυτόνομη από την ιδιωτική σφαίρα (Χατζής, 2000:97).

Σημαντική αρχή της νέο-ρεπουμπλικανικής προσέγγισης είναι η **ομοφωνία** με την έννοια της κοινής αποδοχής βασικών αρχών και αξιών και άρα της δυνατότητας κοινής συμφωνίας στο τι είναι το κοινό καλό. Η ομοφωνία προκύπτει από το διάλογο, που θα πρέπει να γίνεται με πρακτική λογική και με την πεποίθηση ότι μπορεί να καταλήξει σε επίλυση των διαφορών με λύσεις και απαντήσεις ορθές και εφαρμόσιμες (Χατζής, 2000:98).

Τέλος, βασίζεται στην **έννοια του πολίτη** ως ενεργού μέλους της πολιτικής διαδικασίας, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, ανεξάρτητου και ενδυναμωμένου από διασφαλισμένα δικαιώματα συμμετοχής που εξασφαλίζουν τον έλεγχο των αντιπροσώπων και της πολιτικής διαδικασίας και ενισχύουν την πολιτική αρετή στη δημόσια και ιδιωτική συμπεριφορά του (Χατζής, 2000:98).

Έτσι, κατά τη νέο-ρεπουμπλικανική προσέγγιση, η **κοινωνία των πολιτών** ξεπερνά τα ιδιωτικά συμφέροντα, τις οικονομικές ανάγκες και τις ατομικές συμπεριφορές και ανάγεται στη σφαίρα της ουτοπίας όπου οι πολίτες πρέπει να υποτάσσουν τα συμφέροντα και τις ανάγκες τους στο κοινό καλό, να μετέχουν ισότιμα στο διάλογο και να καταλήγουν σε πορίσματα προσανατολισμένα στο κοινό καλό και το δημόσιο συμφέρον. Μέσο πειθούς των πολιτών είναι ο διάλογος, ισότιμα και με ενδελεχή ανάλυση και κριτική των αντικρουόμενων απόψεων που μέσα από κριτική θα αναδειχθεί το κοινό καλό, αποτέλεσμα συναινετικών διαδικασιών και συλλογικής ωρίμανσης. Από την άλλη, το κράτος θα πρέπει να λειτουργεί ως φορέας διαλόγου και διαμόρφωσης συλλογικής συνείδησης, ως διδάσκαλος ηθικής και απεικόνιση της κοινής

γνώμης. Έτσι, το κράτος έχει παιδαγωγικό ρόλο, αντιμετωπίζεται θετικά και αποτελεί βασικό και αναγκαίο εργαλείο επιτυχίας του ρεπουμπλικανικού οράματος ενώ αποτελεί το πεδίο στο οποίο διεξάγεται ο διάλογος και διασφαλίζονται οι αναγκαίες προϋποθέσεις επιτυχίας (Χατζής, 2000:98).

2.2. Διακυβέρνηση

Κατά την κλασική ρεπουμπλικανική θέση διασφαλίζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ατομικές ελευθερίες κάτω από δύο προϋποθέσεις: την ύπαρξη συγκεκριμένων πολιτικών αρετών (ανεκτικότητα, ο αλληλοσεβασμός, η ακριβοδικία και η κοσμιότητα) και την προθυμία των πολιτών να συμμετέχουν στο δημόσιο βίο. Η ρεπουμπλικανική παράδοση υποστηρίζει ότι για να είναι ένα καθεστώς δημοκρατικό και να σέβεται τις θεμελιώδεις ελευθερίες πρέπει να αντιτίθεται στην απόσυρση στην ατομικότητα και ιδιωτικότητα και να ενθαρρύνει τους πολίτες να συμμετέχουν στο δημόσιο βίο. Η επικέντρωση στη συμμετοχή των πολιτών στη δημοκρατική διαδικασία αποτελεί σαφή αντίθεση του νέο-ρεπουμπλικανισμού με τον κοινοτισμό που επικεντρώνεται στους κοινωνικούς ρόλους των ατόμων οι οποίοι τα καθορίζουν ως πρόσωπα. Η διαφοροποίηση δε με τον φιλελευθερισμό έγκειται στο ότι για τον νέο-ρεπουμπλικανισμό δεν είναι αρκετή η τυπική ισότητα, η ισονομία, αλλά είναι απαραίτητη και η αυτονομία. Έτσι, ο πολίτης είναι ελεύθερος και ανεξάρτητος (Pettit, 1997).

Έμφαση δινόταν από τους ρεπουμπλικάνους στην ακίνητη περιουσίας που καθιστούσε τους πολίτες ανεξάρτητους οικονομικά. Σε αυτό υπάρχει αντίθεση με τους νέο-ρεπουμπλικάνους που επιδιώκουν την οικονομική ισότητα υποστηρίζοντας την εξασφάλιση ενός εισοδήματος, προστατεύοντας και αναδεικνύοντας κανόνες κοινωνικής ηθικής και επιμένοντας ότι μέσω κρατικών θεσμών είναι δυνατή η επίτευξη της επιθυμητής αυτονομία του πολίτη.

Έτσι, «η κριτική αναβίωση πτυχών του ρεπουμπλικανικού προτύπου διακυβέρνησης δίνει δυνατότητες για νέα προσέγγιση των ζητημάτων που

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

αφορούν τις σχέσεις εξουσίας, ελευθερίας, νομιμοποίησης και συμμετοχής σε ποικίλα επίπεδα έκφρασης του πολιτικού φαινομένου» (Honohan and Jennings, 2006 όπως παρατίθεται στο Λάβδας και Χρυσόχου, 2006:5).

Το ρεπουμπλικανικό πρότυπο διακυβέρνησης χαρακτηρίζεται από το συνδυασμό δύο βασικών εννοιών: της ελευθερίας και του πολιτεύματος. Πολλοί μελετητές συντάσσονται με τις απόψεις του Pettit, Sunstein και Skinner και εισηγούνται την αναβίωση στοιχείων της ρεπουμπλικανικής παράδοσης. Οι διαφορετικές απόψεις των εκπροσώπων του ρεπουμπλικανισμού βασίζονται στην αξιοποίηση στοιχείων από τον πολιτικό ουμανισμό, τον κοινοτισμό και το φιλελευθερισμό (Λάβδας και Χρυσόχου, 2006). Ακρογωνιαίοι λίθοι της αντίληψης του νέο-ρεπουμπλικανισμού για διακυβέρνηση είναι ο **δημόσιος χαρακτήρας (δημοσιότητα)**, η **αυτο-κυβέρνηση** και η **αυτοδιαχείριση**.

Αναλυτικότερα, η **δημοσιότητα** και οι ανοιχτές δημόσιες διαδικασίες σχετίζονται με τη διαβούλευση, στοιχείο θεμιτό και εποικοδομητικό για την κοινότητα ώστε η πολιτική να παρουσιάζει εξωστρέφεια και να υπόκειται σε δημόσιο έλεγχο. Οι πολίτες οφείλουν να συζητάνε ανοιχτά για τα κοινά αγαθά και τους σκοπούς των μελών της κοινωνίας, να πράττουν και εμπλέκονται ενεργά στη διακυβέρνηση. Άλλωστε οι δημοκρατικοί θεσμοί επιτρέπουν στους πολίτες, μέσω της συμμετοχής τους, να αμφισβητούν και να ελέγχουν, τις αποφάσεις των αιρετών. Βασική πεποίθηση του ρεπουμπλικανισμού είναι η ενεργή εμπλοκή των πολιτών στη διακυβέρνηση προκειμένου να μην κυριαρχηθούν από το κράτος (Laborde-Maynor, 2008).

Οι νέο-ρεπουμπλικάνοι στρέφονται **κατά του οικονομικού μοντέλου πολιτικής**, σύμφωνα με το οποίο άτομα και ομάδες συμφερόντων προωθούν τις αξιώσεις τους, και ανάλογα με την οικονομική τους δύναμη, επιδιώκουν τις καλύτερες δυνατές συμφωνίες προς ίδιον όφελος. Η πολιτική αυτή πλήττει την **ιδιότητα του πολίτη** και τη μετατρέπει σε **ιδιότητα πολίτη-καταναλωτή**. Θεμιτός είναι ο περιορισμός των ιδιωτικών συμφερόντων μέσω της εκπαίδευσης των πολιτών, του εκπαιδευτικού συστήματος και της ανοιχτής διαβούλευσης με πολίτες και οργανώσεις για ενεργή συμμετοχή. Οι πολιτικές διαβούλευσης έχουν θετικά αποτελέσματα όταν συνοδεύονται από πολιτειακή αρετή στις ατομικές συνειδήσεις, που καλλιεργείται από το εκπαιδευτικό σύστημα και την

εκπαίδευση. Πρέπει δηλαδή να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις δυνάμεις σχηματοποίησης της ατομικότητας διαφορετικά οι όποιες συζητήσεις και διαβουλεύσεις είναι μάταιες (Sunstein, 1988; Galston, 2005).

Περαιτέρω, ενώ οι υποστηρικτές της **συμμετοχικής δημοκρατίας** θεωρούσαν ότι ο λαός ήταν ο αφέντης και το κράτος ο υπηρέτης, οι ρεπουμπλικάνοι θεωρούν ότι ο λαός είναι σώμα που εμπιστεύεται το κράτος που είναι άξιο εμπιστοσύνης. Τα άτομα δεν είναι μονάδες χωρίς συλλογική ταυτότητα ούτε το κράτος αναγκαίο κακό που πρέπει να διευκολύνει τα άτομα στις υποθέσεις τους (Pettit, 1997). Υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να ασχολούνται με ό,τι γίνεται με τα άτομα και τις συμπεριφορές που επιδεικνύουν ενώ ενδιαφέρονται να εκπαιδεύσουν πολιτειακά τα άτομα, ώστε να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός αποδοτικού κράτους που θα έχει τον πολίτη αντίπαλο όταν φέρεται αυθαίρετα.

Σημαντικός είναι ο **ρόλος των θεσμών** στην καθοδήγηση των πολιτών μέσα από συγκεκριμένες συμπεριφορές και στάσεις που διαμορφώνουν κοινωνικές νόρμες. Το άτομο εξελίσσεται σε πολίτη μέσα από την εκπαίδευση, τις συνήθειες, τα πολιτισμικά και ίσως με την τιμωρία ή τον περιορισμό. Οι θεσμοί ενθαρρύνουν τους πολίτες να αποκτήσουν πολιτειακή αρετή και έτσι να συμμετέχουν συνειδητά στα κοινά. Όσο ο δημόσιος διάλογος και η διαβούλευση εγκαταλείπονται, οι δημοκρατικοί θεσμοί και η έννομη τάξη αποσταθεροποιούνται ενώ η κοινωνική ελευθερία τους εξαρτάται από τη δημόσια στάση τους και την «ιδιότητα του πολίτη». Χρειάζονται δε, οι θεσμοί ώστε να ασκηθεί κάποιος εξαναγκασμός στη διατήρηση της ελευθερίας (Kymlicka, 2014).

Η διακυβέρνηση κατά την νεο-ρεπουμπλικανική προσέγγιση προϋποθέτει το συνταγματισμό και το σεβασμό του κράτους δικαίου αλλά και τη διαμόρφωση πρόσθετων χαρακτηριστικών. Το κράτος, ο νόμος, το δίκαιο δεν αποτελούν εμπόδια στην **ανθρώπινη ελευθερία** αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διεύρυνσή της. Ως δυναμικό πρότυπο πολιτικής διαδικασίας εμπεριέχει στοιχεία ενθάρρυνσης της συμμετοχής των πολιτών στη διαμόρφωση των θεμάτων. Ως θεσμικό πρότυπο διακυβέρνησης εμπεριέχει θεσμούς που αποτελούν εγγύηση της ελευθερίας ως απουσία της κυριαρχίας

αλλά και στοιχεία μεικτού και ισορροπημένου πολιτεύματος. Υπάρχει δηλαδή συνύπαρξη και εξισορρόπηση δημοκρατικών, αριστοκρατικών και μοναρχικών στοιχείων, ως κατηγορίες ευαισθητοποίησης στη συνύπαρξη διαφορετικών τρόπων άσκησης της διακυβέρνησης (συμμετοχικών, τεχνοκρατικών και ελιτίστικων) εντός του πολιτικού συστήματος.

Τέλος, η ιδέα του ρεπουμπλικανισμού συμφωνεί και τονίζει ότι **αυτοκυβέρνηση** και **αυτοδιαχείριση** σημαίνει ελευθερία μέσω της διακυβέρνησης και όχι ελευθερία έξω από τη διακυβέρνηση. Σύμφωνα με τον Dagger (2006:153-154) «ο πολίτης που δεν υπόκειται σε αυθαιρέτους κανόνες άλλων πολιτών θεωρείται αυτό-κυβερνώμενος». Ειδικότερα ο πολίτης του νεο-ρεπουμπλικανισμού δεν πράττει ενστικτωδώς, αυθαίρετα και με αμέλεια, αλλά σύμφωνα με το νόμο και πάντα έχει φωνή συμμετοχής. «Η δόμηση αυτής της συνείδησης έγκειται στην «πολιτειακή αρετή» δηλαδή στην καταδίκη της διαφθοράς, την ανεξαρτησία και την αυτοκυριαρχία» (Dagger, 2006:153-154). Η πολιτειακή αρετή θεωρείται ότι μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αυταπάρνηση, θυσίες, λιτότητα και αποκήρυξη της ατομικότητας. Όμως η επιλογή μιας διαφορετικής στάσης ζωής οδηγεί τα άτομα στο να καρπώνονται από τα αποτελέσματα προσπαθειών και θυσιών κάποιων, χωρίς να έχουν συμβάλει στα επιτεύγματα. Σύμφωνα με τους Habermas (1996:61) και Kymlicka, (2014:433) «οι πολιτειακοί ρεπουμπλικάνοι υποστηρίζουν την πολιτειακή αρετή ως συστατικό της ρεπουμπλικανικής ελευθερίας και θεωρούν ότι αποτελεί συνθήκη που οδηγεί στη βελτίωση των δυνατοτήτων των πολιτών. Η πολιτειακή αρετή είναι απαραίτητη θεμέλιο εξέλιξης των νόμων, των θεσμών, των κοινωνικών νορμών και της αντοχής ώστε να κερδηθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών».

Στα πλαίσια της ρεπουμπλικανικής διακυβέρνησης, τα χρησιμοποιούμενα μέσα θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο μη χειραγωγούμενα. Δεδομένου ότι είναι σχεδιασμένα για την προαγωγή κάποιων δημόσιων σκοπών κανένα άτομο ή ομάδα δεν θα μπορεί να επέμβει στον τρόπο χρήσης τους και κανένας δεν θα είναι σε θέση να τα οικειοποιηθεί προκειμένου να επεμβαίνει στις ζωές των συμπολιτών του προς όφελος των δικών του προσωπικών συμφερόντων.

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ένα τέτοιο σύστημα, προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του θα πρέπει να ικανοποιεί τις εξής προϋποθέσεις: να αποτελεί μια «αυτοκρατορία νόμων και όχι ανθρώπων», όπου θα υπάρχει αποδοχή και αναγνώριση της πρωταρχίας των νόμων ενώ οι εξουσίες θα διαχέονται προς διάφορες πλευρές ώστε ο νόμος να καταστεί ανθεκτικός στις επιθυμίες της πλειοψηφίας (Pettit 1997). Η πρώτη προϋπόθεση αναφέρεται στο πεδίο και το περιεχόμενο των νόμων, η δεύτερη στη λειτουργία των νόμων στην καθημερινή ζωή και η τρίτη στους τρόπους με τους οποίους οι νόμοι μπορούν να τροποποιηθούν με νόμιμα μέσα. Στόχος και των τριών προϋποθέσεων είναι ο έλεγχος της θέλησης όσων κατέχουν την εξουσία και λειτουργούν ως επίσημοι συνταγματικοί περιορισμοί αντιπροσωπεύοντας την πίστη στο συνταγματισμό.

Αναλυτικότερα, η προϋπόθεση της αυτοκρατορίας των νόμων έχει δύο πτυχές, το ότι οι νόμοι θα πρέπει να είναι γενικοί και να ισχύουν για όλους (ακόμα και για τους νομοθέτες) και κάθε νόμος που εισάγεται θα πρέπει να έχει ικανοποιητική μορφή. Θα πρέπει λοιπόν να υπάρχει εμπιστοσύνη στη διαδικασία σε ένα ευρύ φάσμα πολιτικών μετώπων (Pettit, 1997) καθώς περιλαμβάνουν ένα καθεστώς όπου οι κυβερνητικοί φορείς πρέπει πάντοτε να ενεργούν σύμφωνα με το δίκαιο ακόμα και αν οι νόμοι τους επιτρέπουν να ασκούν ένα βαθμό διακριτικής ευχέρειας στα πλαίσια των διαδικαστικών ορίων τα οποία θεσπίζουν.

Ως προς την αποκέντρωση των εξουσιών, αυτή σχετίζεται με την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός μη χειραγωγήσιμου συνταγματικού συστήματος διακυβέρνησης. Πρόκειται για τον τρόπο λειτουργίας του νόμου, με σαφώς διαχωρισμένες και αποκεντρωμένες εξουσίες. Σε διαφορετική περίπτωση, η συσσώρευση των εξουσιών σε ένα άτομο ή μια ομάδα ίσως οδηγήσει στην ανάπτυξη περισσότερο ή λιγότερο αυθαίρετης εξουσία στους υπόλοιπους (Pettit, 1997).

Τέλος, η προϋπόθεση ελέγχου της πλειοψηφίας έγκειται στο ότι κάθε νόμος πρέπει να παρέχει τη δυνατότητα τροποποίησης καθώς δεν υπάρχει καμία εγγύηση ακόμη και με τους πιο εύλογους νόμους ότι θα εξακολουθούν να εξυπηρετούν την ρεπουμπλικανική λογική και να προωθούν την έννοια της ελευθερίας ως μη κυριαρχίας (Pettit, 1997). Όμως οι πιο βασικοί και σημαντικοί

νόμοι δε θα πρέπει να υπόκεινται εύκολα σε τροποποίηση ή αντικατάσταση.

2.3. Κυριαρχία και ελευθερία

Στη συζήτηση της ενοποίησης και στενά συνδεδεμένη με το Σύνταγμα, είναι η προσέγγιση του Pettit (1997) και η διάκριση των εννοιών της «αρνητικής» και της «θετικής ελευθερίας».

Ο Berlin (1969:2-3) ανάγει σε κεντρικό θέμα της πολιτικής, το οποίο εκκινεί τη διατύπωση για τις **δύο αντιλήψεις του περί ελευθερίας**, την υπακοή που πρέπει ή δεν πρέπει και σε ποιο βαθμό να επιδεικνύουν οι πολίτες, και τον καταναγκασμό που πρέπει ή δεν πρέπει και σε ποιο βαθμό πρέπει να υφίστανται. Χωρίζει την έννοια της ελευθερίας σε **αρνητική** και **θετική**. Η πρώτη σχετίζεται με την πλήρη απουσία επεμβάσεων επί των επιλογών του ατόμου. Ελεύθερο είναι το άτομο που κανένας δε παρεμβαίνει στη δραστηριότητά του. Η δικαιοδοσία που έχουν κάποιοι να επεμβαίνουν στις υποθέσεις άλλων ατόμων ισοδυναμεί με καταναγκασμό και σκλαβιά. Με άλλα λόγια, καταναγκασμός είναι η εξουσιοδότηση κάποιων ατόμων να επεμβαίνουν ελεύθερα στην ιδιωτική σφαίρα άλλων ατόμων. Γεγονός είναι ότι όσο περισσότερο εκλείπουν αυτές οι παρεμβάσεις, τόσο πιο ελεύθερο είναι το άτομο. Η **θετική έννοια της ελευθερίας** θεωρείται πιο δυσνόητη και απαιτητική καθώς «δεν αρκείται μόνο στην απουσία εξωτερικής παρέμβασης αλλά προϋποθέτει άτομα συνειδητοποιημένα και με αυτογνωσία» (Pettit, 1997:107 όπως παρατίθεται σε Κωνσταντινίδης, 2012:19-20). «Αφορά την ανάληψη ενεργού δράσης και τον αυτοέλεγχο για την εξάσκηση και εξασφάλιση της προσωπικής αυτοκυριαρχίας» (Berlin, 1969:131,160-161 όπως παρατίθεται σε Κωνσταντινίδης, 2012:19-20). Κατά μια άλλη ερμηνεία, ο θετικά ελεύθερος είναι «αυτός που έχει τη δυνατότητα να ελέγχει ειδικά τις δευτερεύουσες επιθυμίες του» (Frankfurt, 1971:16 όπως παρατίθεται στο Κωνσταντινίδης, 2012:19-20). Για παράδειγμα, «ο εθισμένος στον τζόγο είναι ελεύθερος με την αρνητική έννοια όταν κανένας δε μπορεί να του απαγορεύει να παίζει, και με τη θετική όταν φτάνει σε σημείο να ελέγχει αυτήν την επιθυμία του, δηλαδή να κυριαρχεί επί του πάθους του» (Lovett, 2015:389 όπως παρατίθεται στο Κωνσταντινίδης,

2012:19-20).

Επιπλέον, η **αρνητική ελευθερία** ορίζεται ως η απουσία συνειδητών παρεμβάσεων όχι μόνο σε θέματα που αφορούν τη φυσική βία αλλά και της ψυχολογικής με την έννοια της αξιόπιστης απειλής. Η **θετική έννοια της ελευθερίας** είναι μια απαιτητική κατάσταση, απαιτεί αυτοέλεγχο και αυτογνωσία και ορίζεται όχι σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους αλλά σε σχέση με τον εαυτό μας. Η πρόταση του Pettit αναφέρεται στην έννοια της **«ελευθερίας ως μη κυριαρχίας»**, μιας ενδιάμεσης κατάσταση μεταξύ της μη παρέμβασης και του αυτοελέγχου. Η ελευθερία ως μη κυριαρχία δεν αποκλείει την παρεμβολή, απλά προσπαθεί να περιορίσει τις αντικειμενικές προϋποθέσεις της: «κάποιος κυριαρχεί επάνω σε κάποιον άλλο, όταν έχει εμφανώς και σε κοινή γνώση την πραγματική ικανότητα να παρεμβάλλεται αυθαίρετα σε ορισμένες επιλογές που ο πρώτος έχει τη δυνατότητα να κάνει» (Pettit, 1997:55 όπως παρατίθεται στο Τσινισιζέλης, 2001:146). Στο επίπεδο του σύγχρονου κράτους, η αυθαιρεσία στην κρατική παρέμβαση αποφεύγεται με το σεβασμό σε ορισμένους συνταγματικούς όρους (Τσινισιζέλης, 2001).

Ως προς την **αρνητική έννοια της ελευθερίας**, υποστηρίζεται ότι χωρίς προϋποθέσεις, δεν είναι δυνατόν να απολαμβάνουν οι πολίτες την απουσία παρεμβάσεων όπως την επιθυμούν. Σύμφωνα με τον Pattern (1996:26-35) το «επίπεδο πολιτειακής αρετής των πολιτών και η ενασχόλησή τους με τα κοινά έχει άμεση σχέση με το ελεύθερο κράτος. Η μη συμμετοχή των πολιτών σε σημαίνοντα θέματα που απασχολούν την κοινωνία αποδυναμώνει το ελεύθερο κράτος, μετατρέπει τους θεσμούς σε στατικούς και ανοίγει το δρόμο στη διαφθορά που τελικά τους αδρανοποιεί». Έτσι, για το νεο-ρεπουμπλικανισμό ο πολίτης οφείλει να συμμετέχει ενεργά στα πολιτικά δρώμενα. Ελλείψει της αναγνώρισης των κοινωνικών τους υποχρεώσεων, οι πολίτες αναπτύσσουν σχέση με τη διαφθορά. Μέσω της ενεργούς πολιτικής συμμετοχής και ενασχόλησης με τα κοινά οι πολίτες έχουν την ευκαιρία να επισημαίνουν και να αναδεικνύουν προς κρίση τις περιπτώσεις κυριαρχίας, αλλά και να αναπτύσσουν πολιτικές υπεράσπισης και εξέλιξης της κοινωνικής ελευθερίας που απολαμβάνουν. Είναι σημαντικό να υπάρχει ένα πρόγραμμα πολιτειακής εκπαίδευσης που να επιβραβεύει τις αρετές και την υπόληψη.

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η θεωρία του Pettit (1997) περί ελευθερίας ως «μη κυριαρχίας» αποτελεί την πλέον αξιόλογη συνεισφορά του νέο-ρεπουμπλικανισμού. Η βασική διαφορά της «αρνητικής ελευθερίας» του Isaiah Berlin και της ελευθερίας ως «μη κυριαρχίας» του Pettit έγκειται στο ότι «το άτομο μπορεί να «κυριαρχείται» από κάποιο άλλο χωρίς ο «κυρίαρχος» να παρεμβαίνει στη ζωή του πρώτου. Αρκεί να υπάρχει η δυνατότητα παρέμβασης, δηλαδή η κυριαρχία» (Pettit 1997:22-25 όπως παρατίθεται στο Χατζής, 2000:88, 107).

Η νέο-ρεπουμπλικανική σχολή επιχειρεί να διατυπώσει μια εναλλακτική πρόταση περί ελευθερίας. Ο Pettit (1997) πρότεινε μια πιθανότητα μεταξύ του κλασσικού φιλελευθερισμού (αρνητική έννοια της ελευθερίας) και του κοινοτισμού (θετική έννοια της ελευθερίας) δίνοντας έτσι μια νέα αντίληψη για τη δημοκρατία (Χρυσόχοου, 2005). Σύμφωνα με τον Pettit αντίθετα με την θετική ελευθερία που περιγράφει ο Berlin, η πραγματική ρεπουμπλικανική έννοια της ελευθερίας συνεπάγεται μια πλουραλιστική αντίληψη με ένα σαφώς καθορισμένο περιεχόμενο (Renault, 2007). Έτσι, η ελευθερία είναι μάλλον «μη κυριαρχία», δηλαδή μη υποταγή των πολιτών σε μια πολιτική εξουσία που δεν ελέγχεται από τους ίδιους. Υπό αυτό το πρίσμα, ένας ελεύθερος λαός είναι κυρίως ένας μη κυριαρχούμενος λαός αφού ως κυριαρχία θεωρείται η αυθαίρετη παρέμβαση στις επιλογές των ατόμων (Pettit, 1997).

Πρόκειται δηλαδή για μία δομική και ποιοτική έννοια ελευθερίας ως μη κυριαρχίας που προϋποθέτει ότι κανείς δεν μπορεί να παρεμβαίνει αυθαίρετα στις επιλογές ενός ελεύθερου ανθρώπου (Λάβδας, 2004). Αντιτίθεται σε ποικίλες μορφές εξάρτησης ή εξουσίας. Έτσι, αυτή η ελευθερία ως μη κυριαρχίας είναι η «απουσία συνειδητών παρεμβάσεων» και η θετική και περισσότερο απαιτητική της έκφραση που νοείται ως αυτό-έλεγχος, αυτογνωσία ή αυτοπραγμάτωση (Χρυσόχοου, 2005).

Επιπλέον, για τον Pettit η **ελευθερία** δεν έγκειται στην απουσία παρέμβασης ή στην παρουσία αυτοκυριαρχίας αλλά στην απουσία κυριαρχίας από τους άλλους. Έτσι, κάποιος διαθέτει ή ασκεί κυριαρχική εξουσία όταν έχει την ικανότητα να παρεμβαίνει αυθαίρετα σε κάποιες επιλογές που ο πρώτος είναι σε θέση να κάνει. Δεν σημαίνει ότι αυτό θα γίνει με βία, σωματική ή λεκτική. Μπορεί να είναι σιωπηλή απαγόρευση δίχως φυσική παρέμβαση στις πράξεις

του ατόμου (Pettit, 1997). Η ελευθερία πρέπει να προφυλάσσεται από την αθέμιτη παρεμβολή αλλά και κάθε μορφή αυθαίρετης καταναγκαστικής επιβολής.

Σύμφωνα με τον Δαγτόγλου (1986:21-55 όπως παρατίθεται στο Χρυσοχόου, 2009:123) «η **κυριαρχία** δεν είναι απόλυτη αλλά ιστορικά εξαρτημένη, «λειτουργική» έννοια που καθορίζεται από το σκοπό που ιστορικά κλήθηκε να εκπληρώσει». Υφίσταται όταν συνειδητοποιείται η δυνατότητα άσκησης ελέγχου από τους δυνατούς και η ευάλωτη κατάσταση που επικρατεί στην πλευρά των αδυνάτων. Όλα αυτά αν και είναι αναπόφευκτα, έχουν άμεση σχέση με τις ανισότητες που επικρατούν και θεωρείται αναπόφευκτο ότι τα άτομα επιδιώκουν **να μην κυριαρχούνται** από αυτούς που βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση (Pettit, 1997:93).

Ειδικότερα, η **κυριαρχία** είναι η ικανότητα κάποιου να παρεμβαίνει, αυθαίρετα και σε συγκεκριμένες επιλογές που ο άλλος κάνει. Η «μη κυριαρχία» όπως περιγράφεται στην ρεπουμπλικανική θεωρία, είναι η απουσία παρέμβασης σε ένα διαδραστικό κοινωνικό περιβάλλον με κάποιο αριθμό ανθρώπων και όχι η απουσία παρέμβασης μέσω της απομόνωσης. Η «μη κυριαρχία», είναι η θέση που απολαμβάνει κάποιος απολαμβάνει όταν ζει με άλλους ανθρώπους όμως κανένας από αυτούς δεν κυριαρχεί πάνω στους υπόλοιπους (Pettit, 1997). Η ελευθερία ως μη κυριαρχίας υπόσχεται όχι την απαλλαγή από την ηθελημένη παρέμβαση αλλά την απαλλαγή από την ηθελημένη αυθαίρετη παρέμβαση και ειδικότερα την απαλλαγή από την δυνατότητα των άλλων για αυθαίρετη παρέμβαση.

Σύμφωνα με τον Pettit (1997:66) «η **μη κυριαρχίας** είναι η απουσία κυριαρχίας παρόντος άλλων ατόμων και όχι η απουσία κυριαρχίας σε κατάσταση απομόνωσης. Είναι κατάσταση που συνδέεται με πολιτειακό ρόλο». Η εξήγηση του όρου έγκειται στη σχέση αφέντη-σκλάβου ή αφέντη-υπηρέτη που ναι μεν επιτρέπει την αυθαίρετη παρέμβαση του κυρίαρχου αλλά δεν σχετίζεται με τα συμφέροντα αυτού που επηρεάζει (Pettit, 1997:22). Συγκεκριμένα, αν υπάρχει σκλάβος και αφέντης και ο δεύτερος δεν επεμβαίνει στις υποθέσεις του πρώτου, τότε ο πρώτος απολαμβάνει κάποιου είδους ελευθερία. Όμως ο αφέντης έχει δυνατότητα να επέμβει και με τελείως

αυθαίρετο τρόπο. Οι νεο-ρεπουμπλικάνοι ενδιαφέρονται για τη δυνατότητα που έχει κάποιος να επιβληθεί σε κάποιον άλλο κι όχι για το βαθμό επέμβασης όσων έχουν εξουσία. Η αυθαίρετη κυριαρχία του «αφέντη» κάνει το άτομο να υποφέρει και όταν ο «αφέντης» δεν παρεμβαίνει το άτομο απολαμβάνει τη μη-παρέμβαση. Άρα πρέπει να υπάρχει διαχωρισμός **παρεμβατικότητας και κυριαρχίας** (Pettit, 1997:22-23; Maynor, 2003:39; Laborde and Maynor, 2008).

Σύμφωνα με τον Pettit (1997:93) κάθε σύστημα νόμων ή διακυβέρνησης προεικάζει ότι κάποιες επιλογές δεν θα είναι διαθέσιμες πλέον ή ότι δεν είναι διαθέσιμες με τη μορφή που ήταν έως τώρα. Δεδομένου ότι η επιβίωση των συστημάτων νόμων και διακυβέρνησης στηρίζεται στη φορολογία, πρέπει να εξασφαλίζεται η σύνδεση των διαθέσιμων επιλογών με κάποιου είδους κόστος. Υπό αυτή την έννοια «**τα άτομα δε μπορούν να είναι πλήρως ελεύθερα, αλλά σχετικά ανελεύθερα**» (Pettit, 1997:93).

Σύμφωνα με τον Constant (1819 όπως παρατίθεται στο Constant, 2000:33) «η **ελευθερία** διακρίνεται σε αρχαία και νεωτερική. Η πρώτη είναι κατά βάση οικονομική και ταιριάζει με την ενεργή δημόσια, δημοκρατικού τύπου συμμετοχή στην άσκηση πολιτικής εξουσίας και το ελεύθερο κράτος. Η δεύτερη είναι πολιτική και συνάδει με την ανάπτυξη και απόλαυση της προσωπικής ανεξαρτησίας σύμφωνα με την προσωπική θέληση».

Η **ρεπουμπλικανική πολιτεία** οφείλει να διαφυλάσσει την ελευθερία των πολιτών της. Η **ελευθερία «ως μη κυριαρχία»** είναι σθεναρότερη από τη φιλελεύθερη θεώρηση της ελευθερίας «ως μη παρέμβαση». Στην τελευταία μάλιστα, στην περίπτωση που δεν υπάρχει άμεση παρέμβαση ή ορατός εξαναγκασμός στις επιλογές κάποιου ατόμου τότε το άτομο αυτό θεωρείται ελεύθερο. Η ελευθερία «ως μη κυριαρχία» απαιτεί το άτομο να έχει ευρύ περιθώριο επιλογών που δεν είναι υπό την αυθαίρετη εξουσία κάποιου άλλου που έχει τη δύναμη να παρέμβει στις επιλογές του. Επιπλέον, η ρεπουμπλικανική προσέγγιση ασχολείται με το χαρακτήρα των πολιτών και την καλλιέργεια συγκεκριμένων πολιτικών αρετών, όπως η ενεργή συμμετοχή στα κοινά. Τέλος, ο νεο-ρεπουμπλικανισμός υποστηρίζει την οικονομική και κοινωνική ισότητα. Για να μην δημιουργούνται προβληματικές ασυμμετρικές δύναμης εντός της κοινωνίας, δεν πρέπει να υπάρχουν αισθητές ανισότητες

πλούτου ή θεσμοθετημένες διατάξεις που εναποθέτουν αυθαίρετη εξουσιαστική δύναμη σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

Ο Pettit (2006:132,135) θεωρεί ότι «η αντίληψη **περί ελευθερίας των ρεπουμπλικάνων συνδέεται με την έννοια της «κοινωνικής ελευθερίας»** που δεν αντιτίθεται σε κάθε είδους παρεμβατικότητα ή υπερασπίζεται την ελάχιστη δυνατή παρεμβατικότητα, όπως το πρότυπο των ελευθεριστών, αλλά αντιτίθεται σε περιπτώσεις αυθαίρετης παρέμβασης και κυριαρχίας». Υπό αυτή την έννοια η **κυριαρχία** ακόμα κι αν απουσιάζει οποιαδήποτε παρέμβαση μπορεί να υφίσταται καταδεικνύοντας τη διαφορά της κυριαρχίας από την παρεμβατικότητα. Στους **θεωρητικούς της αρνητικής ελευθερίας** προσάπτεται αδυναμία αναγνώρισης της ανελευθερίας όσων διαθέτουν κυρίαρχη δύναμη έναντι των υπολοίπων, ακόμα και αν δεν ασκούν ποτέ αυτή τη δύναμη. Μπορεί δηλαδή να είναι κάποιος ελεύθερος κατά την άσκηση του συνόλου των ελευθεριών του αλλά συνολικά η ελευθερία του να υπόκειται στον κυρίαρχο, οπότε ουσιαστικά είναι κυριαρχούμενος. Έτσι, προκειμένου να υφίσταται η κοινωνική ελευθερία των ατόμων, πρέπει οπωσδήποτε να προστατεύεται από τις αυθαίρετες παρεμβάσεις κυριαρχίας άλλων ατόμων (Maynor, 2003:39; Pettit, 2006:132,135; Laborde-Maynor, 2008:4-6).

Η **ρεπουμπλικανική κοινωνική ελευθερία** στρέφεται ενάντια στην **ολοκληρωτική ελευθερία** υπερασπιζόμενη κάποια από τα εμπόδια που σχετίζονται με τις ελεύθερες επιλογές (Pettit, 2006; Kymlicka, 2006).

Το δίκαιο μπορεί να εξασφαλίσει την πραγματική **ελευθερία άμεσα**, όταν το δίκαιο αναγνωρίζει και προστατεύει δικαιώματα και ελευθερίες, και έμμεσα όταν οι κοινωνικές σχέσεις καλύπτονται από το δίκαιο. Οι πολίτες για να εξασφαλίσουν την ελευθερία τους **δεν πρέπει να επιδιώκουν λιγότερο κράτος αλλά περισσότερους θεσμούς** που να εξασφαλίζουν μεγαλύτερη ελευθερία. Οι θεσμοί θα πρέπει να άπτονται της υποχρέωσης του πολίτη να εξασκεί την ελευθερία του και να εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες και τη δύναμη που του παρέχει η ελευθερία (π.χ. ψηφοφορία) (Χατζής, 2000:87).

Οι **νεο-ρεπουμπλικάνοι** θεωρούν κινδύνους για την ελευθερία τόσο την αυταρχική και δεσποτική κυβέρνηση όσο και την παγίδευση του δημοσίου

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

συμφέροντος από ομάδες ειδικών συμφερόντων. Στην περίπτωση που υπάρχει σταθερό εσωτερικό σύστημα κανόνων που διέπει τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους τότε μπορούν οι πολίτες να απολαύσουν την ανεξαρτησία τους από αυθαιρεσίες αυτών που κατέχουν θέση ισχύος.

Σύμφωνα με τον Pettit (1997:245) «μόνο οι νόμοι δεν μπορούν να εξασφαλίσουν πολλά, εάν δεν υπάρχει **κατάλληλη πολιτειακή κατάσταση**». Από την άλλη, «η εξασφάλιση της **ελευθερίας ως μη κυριαρχίας** απαιτεί νόμους που προστατεύουν από την αυθαίρετη παρέμβαση αλλά και κοινωνικές νόρμες» (Pettit, 1997:246-247). Έτσι η ελευθερία δε πρέπει να στηρίζεται μόνο στην προσδοκώμενη αποτελεσματικότητα των νόμων και τη συμμόρφωση σε αυτούς αλλά και στην ύπαρξη καλής πολιτείας που με τη σειρά της βασίζεται στην ύπαρξη ισχυρών κοινωνικών νορμών (Pettit, 1997:246-247).

Κατά τον Galston (2005:119) «έργο της πολιτικής φιλοσοφίας είναι η σύνδεση αφηρημένων υποθέσεων με ειδικές αντιλήψεις κοινωνικο-πολιτικών θεσμών». Ειδικότερα, η πολιτική φιλοσοφία αποτελεί κλάδο της ηθικής φιλοσοφίας που έχει τις ρίζες του στην ανακάλυψη και εφαρμογή των αντιλήψεων περί ηθικής στη σφαίρα της πολιτικής. Έτσι, κινήματα και κοινωνικά και πολιτικά συμβόλαια που έλαβαν χώρα στο παγκόσμιο γίνεσθαι μπορούν να γίνουν κατανοητά και να ερμηνευθούν μόνο όταν γίνουν κατανοητές οι ιδέες και συμπεριφορές που οδήγησαν στην εμφάνισή τους. Σύμφωνα με τον Berlin (1969:2) «η άγνοια της πολιτικής σκέψης λόγω της θολερότητας συγκεκριμένου γνωστικού πεδίου ή μη συμφωνίας με τυποποιημένες έννοιες, η απαίτηση από τη φιλοσοφία να διαθέτει αρμονική ενότητα στη μεθοδολογία της απορρίπτοντας οτιδήποτε δεν επιφέρει νοηματική αρμονία και πλήρη εξήγηση, ισοδυναμεί με βίο στο έλεος πρωτόγονων και άκριτων πολιτικών πιστεύω». Υπό αυτό το πρίσμα, αμφισβητείται η δύναμη των ιδεών που αποτελούν φανό για τις κοινωνικές δυναμικές που παραμένουν τυφλές και ασυντόνιστες.

3. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ «ΠΟΛΙΤΕΙΑ»

3.1. Γιατί «πολιτεία»;

Ο όρος **πολιτεία** χρησιμοποιείται συχνά στον **4^ο αιώνα** ως το δικαίωμα ιθαγένειας και συμμετοχής στην πολιτική ζωή. Σταδιακά γίνεται συνώνυμος του πολιτεύματος και δηλώνει την κατεστημένη τάξη ανάμεσα στις διάφορες εξουσίες. Συχνά αποδίδεται από τους θεωρητικούς πολιτικούς του 4ου αιώνα στον όρο πολιτεία μια πιο πλούσια σημασία που δεν περιορίζεται σε κάποιο νομικό ορισμό, αλλά εμπεριέχει το σύνολο των ηθικών και φιλοσοφικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος.

Η **πολιτεία διαφέρει από το “κράτος”** τόσο λόγω της συγκρότησης όσο και ως έννοια ευρύτερη του κράτους. Η πολιτεία υποδηλώνει τη συνολική πολιτική άρθρωση της πόλης, δηλαδή την οργάνωση της πολιτικής διαδικασίας, τις προϋποθέσεις συμμετοχής σ’ αυτήν του κοινωνικού σώματος, το κυρίαρχο κοινωνικό στοιχείο και επίσης τις πραγματικές στοχεύσεις, το «είδος» της πολιτικής κοινωνίας.

Σύμφωνα με τον Τσάτσο (1994:87) «Στην έννοια της Πολιτείας αποτυπώνεται η διαλεκτική σχέση μεταξύ του κρατικού και του κοινωνικού φαινομένου δηλαδή της κοινωνίας. Η Πολιτεία εκφράζει τόσο το εξουσιαστικό όσο και το κοινωνικό φαινόμενο στην κάθε φορά συγκεκριμένη σχέση τους». «Ο ορισμός της πολιτείας κινείται μέσα στη διαλεκτική των αντιθέσεων, που αναπτύσσονται στο συγκεκριμένο σύστημα κοινωνικής συμβίωσης» (Τσάτσος, 1982:62 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2020:143). Όμως «ο ορισμός παραμένει ατελής, αν δεν ολοκληρωθεί με την κριτική διερεύνηση του συγκεκριμένου κοινωνικοπολιτικού σημείου αναφοράς του, δηλαδή του πολιτικού λόγου που γέννησε τον σχετικό επιστημονικό λόγο. Έτσι, τα εννοιολογικά στοιχεία της πολιτείας δεν δημιουργήθηκαν ως κατηγορίες του καθαρού λόγου, αλλά προέκυψαν από επαγωγική συναγωγή γενικών χαρακτηριστικών από συγκεκριμένους ιστορικούς χώρους. Με άλλα λόγια η εννοιολογική διαμόρφωση της πολιτείας παρακολουθεί την ιστορικοπολιτική της εξέλιξη. Όποιος ορίζει την πολιτεία, γενικά και ανεξάρτητα, από τις ιστορικές της εκφάνσεις, επιχειρεί να αποδώσει αφηρημένα μια υπαρκτή και

συγκεκριμένη μορφή της, θέλοντας ή να τη θωρακίσει ή να την κλονίσει» (Τσάτσος, 2010:178 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2020:143).

Η *res publica* είναι πόλις (πολιτική κοινωνία) και πολιτεία (μορφή διακυβέρνησης). Τα ρεπουμπλικανικά πρότυπα αφορούν θεσμούς και αξίες και «αναφέρονται σε μια πολιτεία στην οποία οι θεσμοί κυβερνούν και εγγυώνται ελευθερία ως απουσία συνθηκών αυθαίρετης κυριαρχίας κάθε είδους» (Λάβδας, 2007 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2007).

Η παραδοσιακή ρεπουμπλικανική σκέψη υποστήριζε ότι η πολιτεία έπρεπε να είναι μια πολιτική κοινότητα που θα αποτελείται όχι μόνο από τους νόμους και το σύνταγμα αλλά και από τις σχέσεις φιλίας και αλληλεγγύης μεταξύ των πολιτών (Miller, 2008).

Η ΕΕ υποφέρει από έλλειμμα νομιμοποίησης καθώς καταγράφεται απουσία της δυνατότητας καθορισμού και νομιμοποίησης της ΕΕ και του τι αυτή εξυπηρετεί ενώ απουσιάζει η δυνατότητα επινόησης ενός καθεστώτος που θα ανταποκρίνεται στην δομή της Ένωσης και δεν θα ξεπερνά το μέτρο της υποταγής που είναι διατεθειμένοι οι Ευρωπαίοι πολίτες να αποδώσουν. Η ενοποίηση συμβάλλει στην αναπροσαρμογή της κυριαρχίας και της ταυτότητας στην Ευρώπη αλλάζοντας το πολίτευμα.

Η ΕΕ παραμένει ένα παζλ, δισεπίλυτο στη θεωρία της σύγχρονης κοινωνικής επιστήμης. Από την μία είναι ένας συμβατικός διεθνής οργανισμός και από την άλλη δεν εξελίσσεται σε συμβατικό κράτος που να μπορεί να διαθέτει το μονοπώλιο στη θέσπιση και στην επιβολή των νόμων. Η ΕΕ είναι ένα περίπλοκο μόρφωμα κυρίως γιατί αψηφά κάθε αντίληψη σχετικά με το πώς είναι αυτή οργανωμένη σε σχέση με άλλα συστήματα διακυβέρνησης κι όχι γιατί θεωρείται ως πολιτεία αποτελούμενη από πολλούς δρώντες και θεσμούς (Lavidas and Chrysochoou, 2009). Το σημαντικό είναι αν μπορούν να συμφιλιωθούν η διατήρηση της αυτονομίας στην πολύ-επίπεδη περιφερειακή τάξη και η ενίσχυση της βιωσιμότητας των ξεχωριστών κρατών-μελών μέσω της «κοινής κυριαρχίας».

Σύμφωνα με τον Λάβδα (2001) «κατά την εφαρμογή της νεο-

ρεπουμπλικανικής προσέγγισης στην ευρωπαϊκή πολιτική, επιχειρείται η απάντηση στο ερώτημα: μπορεί και πόσο η **ευρωπαϊκή ενοποίηση** να **αναπτύξει μηχανισμούς και θεσμούς** που θα είναι σε θέση να φιλτράρουν και να μορφοποιούν τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης αλλά και να παρέχουν εγγυήσεις για ένα βαθμό δημοκρατικού ελέγχου των πολιτικο-οικονομικών διαδικασιών, που έχουν ξεφύγει σε μεγάλο βαθμό από τον έλεγχο των εθνικών κρατών».

Σήμερα στην ΕΕ ένα ανάλογο συνταγματικό καθεστώς θεωρείται ότι ταιριάζει καλύτερα στη φύση της ευρωπαϊκής που διακρίνεται από συνταγματικό και δημοκρατικό έλλειμμα. Άλλωστε για τους υποστηρικτές της νεο-ρεπουμπλικανικής παράδοσης είναι θεμιτή η δημιουργία ενός θεσμικού χώρου, όπου τα εθνικά Συνταγματικά Δικαστήρια θα συζητούν τις διαφορές τους. Άλλωστε στη φύση της ευρωπαϊκής πραγματικότητας φαίνεται να ταιριάζει ένα ανάλογο συνταγματικό καθεστώς.

Σύμφωνα με τους Χρυσόχοου και συν. (2009) «κεντρική αναδεικνύεται η «τέχνη της **συνδιάθεσης**» δηλαδή η ικανότητα επίτευξης υψηλών επιπέδων ενοποίησης, διευρύνοντας παράλληλα το λειτουργικό της πεδίο με τη συμμετοχική αντίληψη περί διακυβέρνησης». Όρια και προοπτικές μια σύνθετης πολιτείας, της οποίας τα μέρη αναζητούν νέες μορφές συνδιάθεσης, τόσο στο πεδίο της εσωτερικής λειτουργίας της όσο και στις εξωτερικές της σχέσεις.

3.2. Τι είδους «πολιτεία»;

Σύμφωνα με τον Τσάτσο (1994:87) «η Πολιτεία εκφράζει τη σχέση εξουσίας και κοινωνίας». «Αποτελεί εξιδανικευμένη μορφή πολιτικής κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από την επιδίωξη του κοινού καλού, ανεξάρτητα από τις σχέσεις εξουσίας και καταναγκασμού που εμπεριέχει» (Μανιτάκης, 2004:170-171). Πρόκειται ουσιαστικά για κοινή συμβίωση των πολιτών η οποία διέπεται από το δίκαιο και παρουσιάζει ενοποιητικά χαρακτηριστικά, χωρίς να δίδεται έμφαση στο εξουσιαστικό φαινόμενο (Μανιτάκης, 2004:170-171). Μπορεί να

είναι «μεικτή» και «σύνθετη», πολιτεία αλληλοελεγχόμενων εξουσιών «αρμονικά και ισόρροπα συνδυασμένων αρχών» (Ταϊφάκος, 1996:127 όπως παρατίθεται σε Χρυσοχόου, 2020:144), «εύτακτη πολιτεία δικαίου που εγγυάται συνθήκες δομικής ελευθερίας» (Λάβδας, 2015:149 όπως παρατίθεται σε Χρυσοχόου, 2020:144,152).

Επιπλέον, η πολιτεία μπορεί να δομηθεί ως σύστημα συγκυριαρχίας, μερικής και αβέβαιης αυτονομίας στη διαμόρφωση πολιτικής μεταξύ διαφορετικών πεδίων διακυβέρνησης και προτύπων αντιπαράθεσης. Στην περίπτωση αυτή αναγνωρίζεται η ύπαρξη αλληλοεπικαλυπτόμενων, τεμνόμενων και μεταβαλλόμενων πολιτικών χώρων. Στη Ρώμη, και υπό το πρίσμα της *res publica*, η Πολιτεία είναι σύνδεσμος ανθρώπων με κοινούς νόμους, των οποίων η ελευθερία περιορίζεται κάτω από τις ανάγκες συντήρησης των ορίων. Η **ρωμαϊκή «μεικτή διακυβέρνηση»** «δομείται αρνητικά μέσω θεσμικών εξισορροπήσεων αποφυγής της τυραννίας και της αναρχίας» (Graig, 1997:114 όπως παρατίθεται σε Χρυσοχόου, 2020:144) και, με όρους διαβουλευτικής συμμετοχής θετικά όταν η κοινωνία χειρίζεται τις προτιμήσεις όχι ως δεδομένες αλλά ως επιλογές ανοικτές στο διάλογο και στη μεταβολή (Χρυσοχόου, 2020:144).

Στη Ρεπουμπλικανική Πολιτεία καλλιεργούνται και δεν καταστέλλονται ή εξαλείφονται οι διαφορετικές απόψεις και οι διαφωνίες. Η ισορροπία επέρχεται όταν η κάθε πλευρά, στο πλαίσιο συναγωνισμού, επιδιώκει τα συμφέροντά της και η εξισορρόπηση αφορά το κοινό αγαθό αλλά και την αποφυγή της κυριαρχίας ενός συμφέροντος επί των άλλων και εν τέλει την ελευθερία (Χρυσοχόου, 2020:145).

Το μείζον στην *res publica* ως «πολιτεία δικαίου» είναι η εγγύηση της ισονομίας και της ισότητας ενώπιον του νόμου. Η **«res publica»** εκλαμβάνεται ως «σύμπραξη μεταξύ όσων ενώνονται σε μια ουσιώδη κοινή ζωή διά του δεσμού του δικαίου» (Honohan, 2002:32 όπως παρατίθεται σε Χρυσοχόου, 2020:147), ως «δέσμη συνταγματικών ρυθμίσεων διά των οποίων μπορεί εύλογα να υποστηριχτεί ότι το *res* (η διακυβέρνηση) αντανakλά με γνήσιο τρόπο τη βούληση και προάγει το καλό της *publica* (της κοινότητας)» (Skinner,1991:196 όπως παρατίθεται σε Χρυσοχόου, 2020:147) και ως «ένα

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

πράγμα πάνω στο οποίο ο λαός απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα, που δύναται να επιλέξει να εμπιστευθεί σε άλλους» (Lane, 2014:273 όπως παρατίθεται σε Χρυσόχοου, 2020:147).

Η εξουσία κατανέμεται ισορροπημένα μεταξύ κεντρικών και περιφερειακών οργάνων λήψης αποφάσεων και προσδιορίζεται και κατοχυρώνεται σε συνταγματικά κείμενα. Οι διαφορές σχετικά με την κατανομή της εξουσίας επιλύονται από ανώτατη δικαστική αρχή. Μελετώντας τα κυριότερα στοιχεία ενός ομοσπονδιακού συστήματος καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ΕΕ διαθέτει κάποια από αυτά καθώς υπάρχει κατανομή της εξουσίας μεταξύ κεντρικών οργάνων λήψης αποφάσεων (Επιτροπή, Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κ.λπ.) και περιφερειακών (κυβερνητικές αρχές στα κράτη-μέλη). Επιπλέον, η φύση της κατανομής προσδιορίζεται σε συνταγματικά κείμενα (Συνθήκες) και υπάρχει το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ως ανώτατη αρμόδια δικαστική αρχή (Nugent, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία κατασκευής μιας **κοινής ταυτότητας** περιλαμβάνει σαφή προσδιορισμό των αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών και της ΕΕ ώστε να αποσαφηνιστεί η επέκταση της δικαιοδοσίας της σύμφωνα με την οποία η ευρωπαϊκή νομοθεσία υπερισχύει της εθνικής (Bowman, 2006).

Στην ΕΕ, οι ευρωπαϊκοί λαοί υπόκεινται σε συνταγματική πειθαρχία παρά το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή πολιτεία αποτελείται από διακριτούς λαούς. Υπάρχει δηλαδή δέσμευση από κανόνες που θεσπίζονται από άλλους λαούς σε μία κοινότητα που αποτελείται από πολιτικές κοινότητες: ένας λαός άλλων (Weiler, 2003 σε Χρυσόχοου, 2007).

Στον βαθμό που αντιπροσωπεύουν το ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στους διακρατικούς και τους ενδοκρατικούς κόσμους, οι ομοσπονδιακές ενώσεις ή συνομοσπονδίες ανοίγουν μια νέα προοπτική. Διαμορφώνοντας μια ένωση, μεμονωμένα κράτη τοποθετούν τον εαυτό τους σε μια ολότητα με τη δική της διακριτή αντιπροσώπευση και τη δική της εξωτερική και εσωτερική πολιτική, προσπαθώντας να παρουσιάσουν ένα κοινό πρόσωπο έναντι των άλλων κρατών αλλά παράλληλα να διατηρήσουν την εσωτερική τους

ανεξαρτησία (Forsyth, 1981:7 όπως παρατίθεται σε Χρυσόχου, 2020:198).

Οι **Συνομοσπονδίες** δεν μπορούν και δεν είναι σε θέση να προέρχονται από την ανεπιφύλακτη διάθεση ανεξαρτησίας των μελών τους, ούτε από την ανεπιφύλακτη διάθεσή τους για ένωση αλλά αντιπροσωπεύουν μια προσπάθεια συμβιβασμού αυτών των δύο αιτημάτων, μία ενδιάμεση κατάσταση. Βέβαια δεν είναι δυνατόν να παρουσιάσουν ένα κοινό πρόσωπο εξωτερικά, εάν οι σχέσεις μεταξύ των ενδιαφερόμενων κρατών παραμένουν «εξωτερικές» διατηρώντας τα δικά τους κρατικά συμφέροντα. Ωστόσο, αυτό το νέο σώμα δεν είναι κράτος, δεν είναι ένωση ατόμων σε ένα πολιτικό σώμα, αλλά μια ένωση κρατών σε ένα πολιτικό σώμα (Forsyth στο Τσινισιζέλης, 1996:69-70 όπως παρατίθεται σε Χρυσόχου, 2020:197).

Ουσιαστικά οι συνομοσπονδίες συνιστούν «πολιτεία» εφόσον τα μέλη συγκροτούν εύτακτο «όλον» και οι θεσμοί οργανώνουν και ρυθμίζουν πεδία των συστατικών δημόσιων βίων. Αυτό συνέβαινε ήδη από τις αρχαίες ελληνικές «συσπονδίες» ή «ομοσπονδίες πόλεων», των πολιτικών οργανώσεων που δημιουργήθηκαν τον 4^ο αιώνα π.Χ., για να εντάξουν τις πόλεις σε ευρύτερα σύνολα, στους κόλπους των οποίων η **αρχή της αυτονομίας**, αντίληψη αδιαχώριστη με την ελληνική πόλη, έπρεπε να γίνεται λίγο ή πολύ σεβαστή καθώς εξέφραζε την αξίωση και το δικαίωμα πολιτικών οντοτήτων (ελληνικές πόλεις-κράτη) να διευθετούν τις εσωτερικές τους υποθέσεις ανεξάρτητα από εξωτερικές επεμβάσεις.

Σύμφωνα με τον (Sunstein, 1998 όπως παρατίθεται στο Κουρής, 2019:3) ο νέο-ρεπουμπλικανισμός προωθεί το κοινό καλό, σε μία πολιτεία όπου **προωθούνται τα συμφέροντα όλων των πολιτών** και δημιουργούνται θεσμικές δομές που αποτρέπουν ολιγαρχικές κλίκες και συγκεκριμένα άτομα που ορίζουν τον κοινό βίο.

Παρά τις πολλές και ουσιαστικές κατακτήσεις της, η ΕΕ χρειάζεται ένα ευρωπαϊκό σχέδιο, ικανό να αναδείξει τις αξίες ενός κοινού δημόσιου χώρου μέσω ενός προτύπου διακυβέρνησης που θα βασίζεται στην ελεύθερη δημόσια **διαβούλευση των πολιτών** για το κοινό τους μέλλον, στην ανάδειξη νέων πεδίων δημοκρατικής αμφισβήτησης και διεκδίκησης και στην ανάδυση

μιας νέας αίσθησης προορισμού (Τσινισιζέλης, 2001). Και όλα αυτά, σε ένα **υβριδικό και πολυαρχικό πολιτικό σύστημα** που δεν θα θυσιάζει την αποτελεσματικότητα εις όφελος του λαϊκισμού. Ωστόσο ο κανονιστικός προσανατολισμός προς μια συντεταγμένη και δημοκρατική ευρωπαϊκή πολιτεία απαιτεί στροφή προς μια διαβουλευτική αναζήτηση των όρων μιας νέας ευρωπαϊκής πολιτικότητας. Όπως γράφει ο Olsen (2000:175 όπως παρατίθεται στο Λάβδας και Χρυσοχόου, 2006:2) «η δημόσια συζήτηση σχετικά με την καταλληλότητα ή μη των υπάρχουσών θεσμικών ρυθμίσεων μπορεί να είναι μια διαδικασία πολιτικής εκπαίδευσης, μέσω της οποίας οι ευρωπαίοι πολίτες θα κατανοήσουν τι συνιστά χρηστή πολιτεία και χρηστή διακυβέρνηση, δηλαδή τις νόμιμες συνταγματικές αρχές της εξουσίας, της ισχύος και της λογοδοσίας, την κανονιστική-δεοντολογική βάση της πολιτείας, και την προσήλωση και την πίστη της σε αξίες».

Η ΕΕ είναι μια ένωση κρατών και δήμων με υβριδικό χαρακτήρα και δημοκρατική δυναμική καθώς πέρα από θεμελιώδη δικαιώματα διανέμει αρχές και προωθεί την αναβάθμιση της δημοκρατίας. Η ΕΕ κινείται στα όρια του εθνικού κράτους και της συλλογικής διακυβέρνησης. Έτσι, αν και δεν αποτελεί κυρίαρχη πολιτεία παρουσιάζει όμως μια νέα μορφή πολιτικής ενότητας που διαπνέεται από τη Συνδιάθεση, χρειάζεται όμως και μία ευρεία δημόσια συμμετοχή για τη νομιμοποίηση και τη μελλοντική της εξέλιξη ως πολιτική Ένωση (Χρυσοχόου, 2006; Χρυσοχόου, 2007).

Αυτό το πρότυπο εξετάζει τη δυνατότητα μιας εμπειρικά ενημερωμένης κανονιστικής θεωρίας που ανασκαλεύει θεσμικούς μηχανισμούς υποβοήθησης στη διαδικασία συνειδητοποίησης των πολιτών σχετικά με τους τρόπους που το ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα τους αφορά και αλληλοεπιδρά με τη ζωή και τις αξίες τους. Βέβαια, η τρέχουσα συγκυρία χαρακτηρίζεται από πολυδιάσπαση όσο και ανάδυση επιμέρους ταυτοτήτων και αξιολογικών προσανατολισμών, το οποίο επιβεβαιώνεται από τις ποικίλες επιθέσεις που δέχτηκε η Συνταγματική Συνθήκη. Οι Λάβδας και Χρυσοχόου (2006) εξέτασαν την τρέχουσα ευρωπαϊκή συγκυρία υπό το πρίσμα τεσσάρων προτύπων διακυβέρνησης: του συνομοσπονδιακού, του ομοσπονδιακού, του συναινετικού και του ρεπουμπλικανικού. Η επικέντρωση στο ρεπουμπλικανικό

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

πρότυπο και η διαβούλευση σχετικά με τα ζητήματα οργάνωσης και διαχείρισης της δημόσιας εξουσίας στο εσωτερικό της ΕΕ έχει στόχο την αναζήτηση των κατάλληλων θεσμικών και αξιακών πλαισίων για το δημοκρατικό μετασχηματισμό της ευρωπαϊκής πολιτικής τάξης.

Το ρεπουμπλικανικό πρότυπο αποτελεί μία νέα μορφή προσέγγισης του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος και στοχεύει στα προβλήματα νομιμοποίησης τα οποία πρέπει να αντιμετωπίσει μια εν εξελίξει μεταεθνική δημοκρατία. Η προσέγγιση επιχειρείται με όρους συμμετοχής των πολιτών σε ένα μοντέλο πολιτικής που ενθαρρύνει την πολιτικότητα και όχι υπό το πρίσμα μιας λειτουργικής θεώρησης της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Έτσι παρέχονται τα εχέγγυα και οι συνθήκες εξασφάλισης της ρεπουμπλικανικής ελευθερίας με τη μορφή ανυπαρξίας της δομικής εξάρτησης και κυριάρχησης. Επιπλέον ενθαρρύνεται η αναζήτηση θεσμικών μηχανισμών που μπορούν να εγγυηθούν την ελευθερία ως «μη κυριαρχίας» (Pettit 1997 όπως παρατίθεται στο Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006:6) και να ανταποκριθούν σε μια μετεξελιγμένη αξία της κλασικής ρεπουμπλικανικής και ουμανιστικής παράδοσης. Το τελευταίο αφορά την ενθάρρυνση συμμετοχής και τη συνειδητοποίηση από τους πολίτες των τρόπων με τους οποίους το πολιτικό σύστημα της ΕΕ τους αφορά και αλληλοεπιδρά με τη ζωή και τις αξίες τους. Γεγονός βέβαια είναι ότι η σημερινή ευρωπαϊκή πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση επιμέρους πολιτικών, πολιτιστικών και άλλων ταυτοτήτων, μέσω ενός προτύπου δημοκρατικής πολιτικής. Στο εν λόγω πρότυπο ο πολιτικός φιλελευθερισμός συναντά τη ρεπουμπλικανική παράδοση. Έτσι, η φιλελεύθερη ρεπουμπλικανική προσέγγιση της ΕΕ επισημαίνει ότι «αντί να περιοριζόμαστε στα κληρονομημένα εθνικά όρια αναφορικά με τη διαπίστωση των επιμέρους οντοτήτων που συγκροτούν το ευρωπαϊκό σύστημα διακυβέρνησης, μπορούμε να επιχειρήσουμε την αξιοποίηση της πολυπλοκότητας των νέων συλλογικοτήτων και ταυτοτήτων: ένας σύνθετος λειτουργικός και όχι εδαφικός **ομοσπονδισμός**, συμπληρωμένος με την προσθήκη νέων κριτηρίων που αφορούν την πολιτική των ταυτοτήτων και της αναγνώρισης (Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006:6).

Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι η σημασία του φιλελεύθερου

ρεπουμπλικανικού προτύπου για την ευρωπαϊκή πολιτεία αφορά τόσο τη δομική και ποιοτική προσέγγιση της ελευθερίας ως μη κυριαρχίας όσο και την συμμετοχική έμφαση της ρεπουμπλικανικής παράδοσης, τη θεωρία των μεικτών τύπων διακυβέρνησης και τις ανάλογες θεσμικές ρυθμίσεις, και την πλουραλιστική και πολυπολιτισμική ποιότητα της ίδια της φιλελεύθερης ρεπουμπλικανικής προσέγγισης (Lavdas 2000; Lavdas 2001; Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006). Υπό αυτό το πρίσμα, το ρεπουμπλικανικό πρότυπο προσανατολίζεται σε έναν κανονιστικό-αναλυτικό συνδυασμό, εγκαινιάζοντας την πολιτική πράξη σχετικά με το έλλειμμα που παρουσιάζεται στις ρεπουμπλικανικές αξίες του ευρωπαϊκού πολιτικού πολιτισμού αλλά και στους θεσμούς εγγύησης των αξιών αυτών. Παράλληλα, ως μέρος της ανάλυσης των μεικτών πολιτευμάτων, επισημαίνεται η συνύπαρξη δημοκρατικών, τεχνοκρατικών και ολιγαρχικών στοιχείων στην εξελισσόμενη ευρωπαϊκή πολιτεία. Το φιλελεύθερο ρεπουμπλικανικό πρότυπο και η έννοια της ελευθερίας με τη μορφή της απουσίας των συνθηκών κυριαρχίας μπορεί να εμπνεύσει τη διερεύνηση πολλών πτυχών της διακυβέρνησης στην ΕΕ (Stephanou and Nicolacopoulou, 2007 όπως παρατίθεται στο Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006:6-7).

Το ζήτημα των ορίων της ΕΕ συνεχίζεται με τη μορφή συνταγματικής αντιπαράθεσης για την πολιτειακή φύση και τις δικαιοπολιτικές επιδράσεις στα κράτη-μέλη. Υπάρχει έντονος προβληματισμός σχετικά με το αν μια συνομοσπονδία, μια μη κρατική πολιτική οντότητα με ικανότητα διακυβέρνησης, συγκροτεί μη κυριαρχική πολιτεία με **εξουσία άνευ κυριαρχίας** (Χρυσόχοου, 2020).

3.3. Ποιος συνταγματισμός;

Υπάρχουν δύο έννοιες του συνταγματισμού. Με τη στενή έννοια του όρου εννοείται το ιστορικό κίνημα που διεκδίκησε τη θέσπιση τυπικού Συντάγματος, από τα τέλη του 18^{ου} στο μεγαλύτερο μέρος της υφηλίου. Με την ευρύτερη έννοια γίνεται λόγος για συνταγματισμό, προκειμένου να υποδηλωθεί η απαίτηση για επιβολή νομικών περιορισμών στην κρατική εξουσία από την

αρχαιότητα ως σήμερα (Χρυσόγονος, 2016).

Συνταγματισμός είναι το φαινόμενο θέσπισης γραπτών συνταγμάτων με στόχο την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη διασφάλιση των αρχών του φιλελευθερισμού μέσω του αντιπροσωπευτικού συστήματος διακυβέρνησης (Μαυριάς, 2005). Ο συνταγματισμός διαπνέεται από τις εξισοροποιητικές τάσεις των μεικτών πολιτικών συστημάτων, ελέγχει τη δημόσια εξουσία και προστατεύει την ελευθερία των πολιτών (Χρυσόχου, 2007). Βασική λειτουργία του είναι ο καθορισμός των ορίων της πολιτικής βούλησης και της κυριαρχικής εξουσίας του λαού. Έτσι, η θεμελιώδης συμβολή του Σύνταγματος στη συγκρότηση της πολιτείας είναι η διασφάλιση, σε «πνεύμα ελευθερίας», της δημοκρατικής αρχής μέσω της οποίας εκφράζεται η λαϊκή κυριαρχία. Το Σύνταγμα συμβάλλει στη δημιουργία μιας θεσμικής ισοροπίας μεταξύ της ελευθερίας και δημόσιας εξουσίας (Χρυσόχου, 2007).

Η ρεπουμπλικανική πολιτεία είναι κάτι περισσότερο από το επίσημο, γραπτό σύνταγμα. Η βασική λειτουργία του πολιτικού συνταγματισμού ως μεικτού συστήματος διακυβέρνησης είναι η σύνδεση των συνθηκών πολιτικής ελευθερίας με τα μέσα διαμόρφωσης ενός διευρυμένου δημόσιου χώρου συμβάλλοντας στην ανάδειξη μιας ευρωπαϊκής πολιτικότητας (Λάβδας και Χρυσόχου, 2004).

Ο πολιτικός συνταγματισμός δίνει έμφαση στη συνεχή δημόσια διαβούλευση των συνταγματικών κανόνων οι οποίοι διέπουν την πολιτική ζωή (Χρυσόχου, 2005:128-142) τεκμηριώνοντας τη σημασία της δημοκρατικής συμμετοχής κατά τη διαπραγμάτευση των κανόνων, αξιών και προτιμήσεων που περιλαμβάνονται στις επιμέρους εθνικές συνταγματικές τάξεις και τη «συνταγματοποίηση» των κανόνων σε επίπεδο ΕΕ (Bellamy 2007:61). Οι πολίτες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό (Χρυσόχου, 2005) δηλαδή στην ευρωπαϊκή *res publica* που μπορεί να ανασυνθέσει τις αξίες του ρεπουμπλικανισμού και να τις προσαρμόσει στο αξιακό πλαίσιο του ευρωπαϊκού δημόσιου πολιτισμού.

Ο συνταγματισμός, από άποψη πολιτικού περιεχομένου και τύπου, δεν συναντάται σε παλαιότερες κοινωνίες, αλλά μόνο εντός του πλαισίου των

κρατών-εθνών. Απαύγασμα είναι το νομικό κείμενο που ονομάζεται «Σύνταγμα». Έτσι, αλληλένδετη με την τυπική έννοια του Συντάγματος είναι η ουσιαστική, καθώς νοούνται όλοι οι νομικοί κανόνες ρύθμισης της οργάνωσης και λειτουργίας ενός κράτους και των οργάνων του, η σχέση μεταξύ πολιτικής εξουσίας και πολιτών, η κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων και η σχέση μεταξύ κρατών (ή άλλων πολιτειακών οντοτήτων) μεταξύ τους (Παπαδοπούλου, 2015).

Μέσα από το συνταγματισμό δημιουργείται τελικά το συνταγματικό κράτος, η σύζευξη του κράτους με το σύνταγμα που χαρακτηρίζεται από την κανονιστική οριοθέτηση της εξουσίας, την οργάνωση και λειτουργία με προκαθορισμένους και πάγιους κανόνες εσωτερικά αλλά και απέναντι στους πολίτες και την καθιέρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων (Μανιτάκης, 2004; Παπαδοπούλου, 2015).

Η θεωρία της ομοσπονδίας μπορεί να συνυπάρξει με την έννοια του συνταγματισμού, τη διαδικασία δηλαδή δημιουργίας ενός συνταγματικού χάρτη ή μιας συντεταγμένης πολιτείας. Γεγονός βέβαια είναι ότι η ΕΕ διέπεται από διαφορετικά Συντάγματα των μελών της που εμπεριέχουν και μη αναθεωρητέα ανελαστικά σημεία. Ένας ενιαίος συνταγματικός χάρτης θα διευκόλυne τις διαπραγματεύσεις για περαιτέρω διεύρυνση της Ένωσης δίνοντας κατευθυντήριες γραμμές στα υποψήφια προς ένταξη κράτη. Επιπλέον, το ευρωπαϊκό οικοδόμημα θεμελιώνεται σε κοινές αξίες και στόχους όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δικαιοσύνη, η δημοκρατία και η κοινωνική αλληλεγγύη. Τέλος, σημαντικός είναι ο εκδημοκρατισμός της ΕΕ και η εκπροσώπηση της λαϊκής βούλησης.

Η συνταγματοποίηση της ΕΕ παρουσιάζει πλεονεκτήματα και δυνατότητες μετάβασης σε ένα δημοκρατικότερο πολιτικό σύστημα που θα μοιάζει με κράτος. Έχει όμως και κινδύνους που συνδέονται με την επιβράδυνση της ενοποίησης, όπως κανόνες που δύσκολα αναθεωρούνται.

Ο **συνταγματισμός** στην ΕΕ εμφανίζεται ως εξισορροπητικός παράγοντας μεταξύ δήμου και πολιτείας. Για την εγκαθίδρυση οποιουδήποτε συνταγματισμού πρέπει να λάβει χώρα δημόσια διαβούλευση που θα

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

διαχωρίσει τον πολίτη από την εθνική δημόσια σφαίρα και θα τον εισάγει σε ένα υπερεθνικό πλαίσιο συμμετοχικότητας. Η ομοσπονδιακή θεωρία που εκπροσωπεί ο συνταγματισμός απαιτεί για τη θεμελίωσή της ένα πλουραλιστικό και ενιαίο βήμα διαλόγου και συμμετοχής.

Υπό το πρίσμα των νέων προκλήσεων, αποκτά μία νέα διάσταση και οδηγεί σε νέες μορφές δημοκρατικής διεκδίκησης. Έτσι, ενώ η ΕΕ παραμένει «πολιτικό αντικείμενο χωρίς αναγνώριση» (Delors, 1985:8), η πορεία της είναι μεταξύ μιας **ασαφούς ομοσπονδίας** προς μια πιο συνεκτική και πλειοψηφική πολιτεία ενός κανονιστικού κρατοκεντρισμού, επιβεβαιώνοντας τον κεντρικό ρόλο που παίζουν τα κράτη στις μεταβολές του γενικού συστήματος (Χρυσόχοου, 2006). **Ομοσπονδία** είναι μια σύνθετη πολιτεία που αποτελείται από ισχυρές συστατικές οντότητες και ισχυρή γενική κυβέρνηση, κάθε μία από τις οποίες έχει εξουσίες που της έχουν ανατεθεί από το λαό και πρέπει να διαπραγματεύεται άμεσα με το σώμα των πολιτών κατά την άσκηση αυτών των εξουσιών.

Σύμφωνα με τον Τσάτσο (2007 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2007:46) «η ΕΕ κινείται μεταξύ της αδιευκρίνιστης **συνομοσπονδίωσης και ενός ήπιου διακυβερνητισμού** στη μορφή μιας συμπολιτείας». Ενώ λοιπόν η αρχική αντίληψη για πλήρη ή τυπική συνταγματοποίηση της ΕΕ μέσω της Συνταγματικής Συνθήκης ενίσχυσε τις προσδοκίες για κοινή πολιτική ταυτότητα, οι εξελίξεις μετά την απόρριψη των δημοψηφισμάτων σε Γαλλία και Ολλανδία και την εγκατάλειψη του συνταγματικού σχεδίου, έθεσαν τα όρια της ευρωπαϊκής συνταγματικής μηχανικής. Σύμφωνα με τον Χρυσόχοου (2007:46) «η ΕΕ εξακολουθεί να κινείται στα όρια ενός πολιτικού συμβιβασμού ετερόκλητων και αμφίσημων εθνικών προτιμήσεων στο πλαίσιο μιας συνολικής θεσμικής διευθέτησης».

Ιδιαίτερη έντονο είναι σήμερα το ενδιαφέρον σχετικά με το αν η Συνταγματική Συνθήκη, με όρους θεσμικού σχεδιασμού και ανεξάρτητα από την έκβαση των διαδικασιών επικύρωσης, μπορεί να συγκροτήσει μια νέα μορφή πολιτικής ενότητας, ενισχύοντας παράλληλα μια ακόμη ιδιότητα του γενικού συστήματος: αυτήν της ανάδειξης ενός νέου σχεσιακού πλέγματος μεταξύ εθνικού και ευρωπαϊκού συνταγματισμού (Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006:4).

Ειδικότερα, στο εσωτερικό της ΕΕ αναπτύσσεται ο **πολυεπίπεδος συνταγματισμός**, το πρότυπο που εισήχθη από τον καθηγητή Ingolf Pernice (2014), που δεν αναφέρεται σε σχέσεις εσωτερικής ιεράρχησης, πολιτικής εξουσίας ή κεντρικά επιβαλλόμενης ενότητας, ως υποταγή σε μία νέα πολιτική κυριαρχία, αλλά προτάσσει ένα **κοινοπολιτειακό πρότυπο** που δίνει έμφαση στην κοινωνική σύσταση της πολιτείας και στις δημοκρατικές διεκδικήσεις. Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι αναφέρεται σε μια ισορροπία δυναμική μεταξύ διαφορετικών συνταγματικών τάξεων, που η διαπλοκή και συνέργειά τους διαμορφώνουν ένα νέο συνταγματικό τοπίο: «τη «συντεταγμένη πολλαπλότητα» κρατών και λαών που θεμελιώνεται σε έναν κοινό δημόσιο πολιτισμό» (Shaw, 1999 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2007:44). Γενικότερα, δεν ευνοεί τη συνταγματική δομή αλλά την εντάσσει σε ένα δυναμικό σχηματισμό που έχει στόχο τη διατήρηση του συνταγματικού πολιτισμού των μερών και την ανάδυση μιας φιλοσοφίας περί «συνταγματικής ανεκτικότητας». Έτσι, συνδυάζει την συνάσκηση μιας κοινής κυριαρχίας με τη λογική της εύτακτης πολλαπλότητας αλληλεπιδρουσών πολιτειών (Weiler and Wind, 2003 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2007:44).

Ως εξελικτικό πρότυπο, ο **πολυεπίπεδος συνταγματισμός** δεν αναφέρεται σε σχέσεις εσωτερικής ιεράρχησης, πολιτικής εξουσίας ή κεντρικά επιβαλλόμενης συντεταγμένης ενότητας που αποτελούν τις διαδικασίες υποταγής σε μια νέα κυριαρχία. Τουναντίον, προτάσσει ένα κοινοπολιτειακό σύστημα διακυβέρνησης που δίνει έμφαση στην κοινωνική σύσταση της πολιτείας και στα πεδία δημοκρατικής διεκδίκησης που διαμορφώνονται από κοινού με τη συνταγματική ύλη. Επιπλέον, δεν ευνοεί, σε κανονιστικούς όρους, καμία συστατική συνταγματική δομή, αλλά τις εντάσσει σε ένα πολυκεντρικό και άρα πλουραλιστικό πολιτικό σύστημα επικαλυπτόμενων δομών πολιτικής εξουσίας. Στις αρχές του αιώνα, η νέα πρόκληση σχετικά με τον ευρωπαϊκό μετασχηματισμό έγκειται στην εξάπλωση της δημοκρατίας πέρα από το εθνικό κράτους, προτάσσοντας το αίτημα μιας μεταεθνικής δημοκρατίας, προσαρμοσμένης όμως στις επιταγές της πολυπολιτισμικότητας, της συνύπαρξης πολλαπλών ταυτοτήτων και της διαπολιτισμικής ανεκτικότητας (Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006:4).

Ο **πολυεπίπεδος συνταγματισμός** θα μπορούσε να θεωρηθεί μια έγκυρη θεωρητική σύλληψη εξήγησης της ΕΕ. Η κατανόηση της ΕΕ ως παράδειγμα πολυεπίπεδου συνταγματισμού μπορεί να χρησιμεύσει ως λύση για την κρίση της δημοκρατίας και την πνευματική κρίση στην Ευρώπη. Κάποιες από τις τρέχουσες παρερμηνείες της ΕΕ και της συνταγματικής της δομής μπορεί να είναι η πηγή της αυξανόμενης δυσπιστίας προς την ίδια την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και για την Ένωση στο σύνολό της (Pernice, 2014).

Τέλος, ο «**πολυεπίπεδος**» **συνταγματισμός** φαίνεται να υπονοεί μια ιεραρχία. Όμως, σύμφωνα με τον Pernice (2014:6) «το υπερεθνικό, ως πρόσθετο συνταγματικό επίπεδο, δεν είναι ιεραρχικά ανώτερο ή κατώτερο από το Εθνικό Σύνταγμα. Τα δύο αντιπαρατίθενται και αλληλοσυμπληρώνονται με μια πλουραλιστική έννοια. Το Ευρωπαϊκό Συνταγματικό Δίκαιο δεν είναι ξεχωριστό, αλλά βασίζεται στα εθνικά συντάγματα. Ευρωπαϊκό και Εθνικό Συνταγματικό Δίκαιο είναι με πολλούς τρόπους συνυφασμένα και αλληλένδετα, αποτελούν ένα σύστημα δικαίου, μια ενότητα στην ουσία, παράγοντας, ιδανικά, μια μοναδική νομική λύση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση».

Πρόκειται δεν για διαφορετική αντίληψη περί **πολιτικού συνταγματισμού**, σχετικά με την Εθνική και Κοινοτική έννομη τάξη, η οποία οδηγεί ουσιαστικά σε μια ομάδα ωφέλιμων συμπερασμάτων για την πολιτειακή φυσιογνωμία της ΕΕ αλλά και το ρόλο που διαδραματίζουν οι εθνικές συνταγματικές τάξεις. Αν υποθέσουμε δε, ότι το πολιτικό σύστημα της ΕΕ, ακόμη και μετά την δυσλειτουργική Συνθήκη της Νίκαιας, μπορεί να συμβάλλει στην ανάδειξη μιας πολυαρχικής πολιτικής τάξης, όχι πέρα από το εθνικό κράτος αλλά παράλληλα με αυτό τότε η έντονη αλληλεξάρτηση των συστατικών μερών της ΕΕ, ως οργανωμένου συστήματος, αποτελεί βιώσιμη έκφραση της αλληλεξάρτησης των μερών του. Έτσι, η σύνθετη κοινωνική και πολιτική σύσταση του κοινού συστήματος διαπνέεται από τη λογική της **συνδιάθεσης** κατά τη μετάβαση από ένα σύστημα δημοκρατιών σε μια σύζευξη αλληλεξαρτώμενων δομών διακυβέρνησης (Λάβδας και Χρυσοχόου, 2006:3-4).

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ιδιαίτερα σημαντική για την **προοπτική του ευρωπαϊκού Συστήματος Συνεργασίας**, κρίνεται η συζήτηση για τον συνταγματισμό, ως διαδικασία δημιουργίας συνταγματικού χάρτη ή συντεταγμένης πολιτείας, εντός της θεωρίας της ομοσπονδίας και όχι ως διαφορετικής, ολοκληρωμένης προσέγγισης.

4. ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ;

4.1. «Ενότητα στην πολυμορφία»

Το σύνθημα της ΕΕ «Ενωμένοι στην πολυμορφία», χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 2000 τονίζοντας την απόφαση των Ευρωπαίων να ενωθούν και να δημιουργήσουν την ΕΕ υπό το πρίσμα της συνεργασίας, της ειρήνης και της ευημερίας, αποκομίζοντας ταυτόχρονα οφέλη από τον πολιτισμό, τις παραδόσεις και ευρωπαϊκές γλώσσες. Στην ΕΕ τα ανεξάρτητα κράτη δημιουργήθηκαν πριν τη διαδικασία ενοποίησης έχουν ισχυρή εθνική συνείδηση και διαφορετικές πολιτιστικές καταβολές. Το θέμα της δημοκρατικής συμμετοχής των πολιτών (του λαού) και η αντιπροσώπευσή τους αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο της δημιουργίας σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών. Έτσι, διατηρείται η ανάγκη έμφασης στη διαφορετικότητα μέσω της δυνατότητας των κεντρικών θεσμών να διατηρήσουν τις απαραίτητες θεσμικές ισορροπίες. Η ευρωπαϊκή ομοσπονδία αφορά τη διατήρηση κάποιων εξουσιών και την εκχώρηση άλλων υπό το μανδύα της συνταγματικής συνθήκης που εξασφαλίζει την εθνική κυριαρχία ενός σύνθετου ευρωπαϊκού δήμου.

Σύμφωνα με τον Τσάτσο (2001 όπως παρατίθεται στο Λάβδας και Χρυσοχόου, 2006:1) «η ΕΕ αποτελεί μια ιδιότυπη μορφή συνομοσπονδίασης, στη λογική μιας συμπολιτείας» ή «μιας συναρχίας» (Χρυσοχόου, 2006 όπως παρατίθεται στο Λάβδας και Χρυσοχόου, 2006:1). Πρόκειται δηλαδή για τη συνάσκηση μιας κοινής κυριαρχίας που συγκροτείται στη βάση αμοιβαίων και κοινών εγγυήσεων, που αφορούν στη συγκρότηση περιφερειακών ενώσεων οι οποίες ξεπερνούν την ίδια την υπόσταση των κρατών ως αυτόνομων μονάδων στο διεθνές περιβάλλον (Χρυσοχόου, 2007).

Στο **ομοσπονδιακό πρότυπο διακυβέρνησης** εξασφαλίζεται η ενότητα μέσα από τη διαφορετικότητα αφού κάθε μέρος εκπροσωπείται κεντρικά χωρίς όμως να χάνει την αυτονομία του. Σε κεντρικό επίπεδο υπάρχει μία κυβέρνηση που μοιράζει αξίες, προστατεύει δικαιώματα, δίνει συνταγματικές εγγυήσεις και προωθεί τη την ευρεία συμμετοχικότητα του δήμου. Το πρότυπο αυτό μπορεί να εδραιωθεί μόνο με την αλλαγή της πολιτικής συνείδησης και κουλτούρας των κυβερνήσεων και του λαού ώστε η

προοπτική της ενότητας να μη φαντάζει ως απειλή στην εθνική ταυτότητα και τα εθνικά συμφέροντα αλλά ως ευκαιρία περαιτέρω ανάπτυξης και ευημερίας (Χρυσόχοου, 2006).

Είναι δε, μια αμφίσημη πολιτική οντότητα που το σημερινό πολιτικό της σύστημα ανταποκρίνεται σε μια πολυαρχική πολιτική τάξη, όχι πέρα από το εθνικό κράτος αλλά παράλληλα με αυτό. Η δομική αλληλεξάρτηση των συστατικών πολιτειών είναι εμφανής ως θεσμοθετημένο σύστημα πολιτικής **συνδιάθεσης**. Η αινιγματική «πολιτειολογία» της ΕΕ περιέχει νέες τάσεις οργανωμένης **συγκυριαρχίας** που ενθέτουν αρχές, νόρμες και συμπεριφορικές ιδιότητες και βοηθούν στη μετάβαση από ένα σύστημα συντονισμένων δημοκρατιών σε μία πολυκεντρική **συναρχία** δηλαδή σε ένα σύνθετο πολιτικό μόρφωμα πολλαπλών ταυτοτήτων και επάλληλων δομών διακυβέρνησης.

Σύμφωνα με τον Bellamy (2007 όπως παρατέθηκε στο Χρυσόχοου, 2007:45) «η θεσμοθετημένη συνέργεια μεταξύ διακριτών τάξεων βάσει της συναρχίας οδηγεί στην ανάδυση μιας **ένωσης διαφορετικότητας**», ως διευρυμένου πολιτικού πεδίου που διέπεται από σεβασμό στην ετερότητα και χαρακτηρίζεται από την παράλληλη ή/και επάλληλη λειτουργία εθνικών, διεθνικών και μεικτών πολιτικών δομών, επαναφέροντας τη συζήτηση στη σφαίρα του **πολιτικού συνταγματισμού**. Έτσι, «συνδιαμορφώνεται ένα πολυεπίπεδο πολιτικό σύστημα που διαχειρίζεται τις κανονιστικές συνιστώσες της συνδιάθεσης και προτείνει μια **μεταεθνική αντίληψη περί διακυβέρνησης**, ανασυνθέτει «το πολιτικό» μέσα από την εδραίωση μιας ευέλικτης ερμηνείας της κρατικής κυριαρχίας η οποία ενισχύει τη θεώρηση περί «συνταγματικού πατριωτισμού» (Habermas, 1996 στο Balakrishnan and Anderson, 1996 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχοου, 2007:45).

Κατά τον Pernice (2014:11) «Ενότητα δεν σημαίνει ταυτότητα». Συγκεκριμένα, καθώς η ευρωπαϊκή έννομη τάξη διακρίνεται και συμπληρώνει άλλα διαφορετικά εθνικά Συντάγματα, «η **ενότητα δεν αποκλείει την ποικιλομορφία των πηγών**, του περιεχομένου και του σχεδιασμού των δύο συστατικών στοιχείων του συστήματος, ούτε αποκλείει την εθνική συνταγματική ταυτότητα» (Pernice, 2014:11).

Η **ταυτότητα** μπορεί να αναπτυχθεί και να οριστεί καλύτερα όταν διαχωρίζει τον εαυτό της από άλλες ταυτότητες εντός μιας ενότητας. Έτσι, το Ευρωπαϊκό πλαίσιο μπορεί ακόμη και να προωθήσει μια διαδικασία σχηματισμού εθνικών ταυτοτήτων. Υποθέτοντας ότι η **εθνική ποικιλομορφία**, και άρα ένα ευρύ φάσμα αποκλινοουσών θεμελιωδών συνταγματικών επιλογών, στέκεται εμπόδιο στην ενότητα θα ήταν παρανόηση βασισμένη στις διαδικασίες μετα-αποικιοκρατικής εθνικής συγκρότησης. Η φράση **«ενότητα μέσα στην ποικιλομορφία»** δεν αντικατόπτριζε το συναίσθημα των Ευρωπαίων αλλά και άλλων ετερογενών κοινωνιών, όπως η Νότιος Αφρική και η Ινδονησία. Αντίστοιχα, στην ΕΕ δεν υπάρχει ούτε η ανάγκη ούτε η επιθυμία δημιουργίας 28 πανομοιότυπων εθνικών συνταγμάτων. Άλλωστε η βούληση των πολιτών δεν είναι να έχουν μια κοινή ευρωπαϊκή βούληση (Pernice, 2014:11-12).

Σύμφωνα με τον Barents (2012 σε Anbelj and Komárek, 2012:160 όπως παρατίθεται στο Pernice, 2014:11) «διακρίνεται ένας παραλογισμός στην θέση περί **«ενότητας στην ουσία»**, επειδή υπονοεί ότι τα εθνικά συντάγματα και η συνταγματική τάξη της Ένωσης συγκροτούν την ουσιαστική ενότητα». Βέβαια, «δεν συμμετέχουν όλα τα μέλη σε όλους τους τομείς» (Barents, 2012 σε Anbelj and Komárek, 2012:162 όπως παρατίθεται στο Pernice, 2014:11) και για κάθε πολίτη είναι κρίσιμος κάθε φορά ο σχετικός εθνικός και ο αντίστοιχος ευρωπαϊκός νόμος που εφαρμόζονται παράλληλα σε κάθε κράτος μέλος (Pernice, 2014:11).

Το υπό διαμόρφωση σύστημα της ΕΕ αποτελεί μορφή μεικτού πολιτεύματος με τεχνοκρατικά, ελιτίστικά και δημοκρατικά χαρακτηριστικά που αναβαθμίστηκαν και ενισχύθηκαν. Σε συνδυασμό με τον πλουραλισμό και την πολυφωνία των πολιτισμικών και άλλων ταυτοτήτων η μεικτή πολυεπίπεδη διακυβέρνηση τονώνει τη συνειδητοποίηση των ευρωπαϊών πολιτών, της αυξανόμενης σημασίας της Ένωσης στις διαφορετικές καθημερινότητες της ζωής και της εργασίας τους (Lavdas, 2001).

Η ΕΕ δεν είναι ένα κράτος, ενώ υπάρχει πάντα το δίλημμα αν πρόκειται για διεθνή οργανισμό ή ομοσπονδία κυρίαρχων κρατών. Έννοιες όπως δημοκρατία, κράτος δικαίου, διάκριση των εξουσιών και θεμελιώδη

δικαιώματα δεν ταιριάζουν απαραίτητα στην ΕΕ καθώς η κατανόησή τους ποικίλλει από χώρα σε χώρα καταδεικνύοντας ότι μια κοινή μετάφραση δεν είναι πολύ πιθανή και ευρέως αποδεκτή. Φαίνεται ότι η ΕΕ βρίσκεται στο μεταίχμιο, με χαρακτηριστικά ομοσπονδιακού κράτους και ομοσπονδίας κρατών. Ο Kirchhof και το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο δημιούργησε τον όρο «Staatenverbund», ένα είδος ένωσης κρατών, που βρήκε ευρεία αποδοχή καθώς περιγράφει την ΕΕ ως **«δημιούργημα κρατών και όχι λαών»** (Kirchhof, 1991 όπως παρατίθεται στο Pernice, 2014:4). Χρησιμοποιείται η μορφή της ίδρυσής της (διεθνείς συνθήκες) ως καθοριστική για τη νομική της φύση, όμως τα κράτη-μέλη παραμένουν κυρίαρχα κράτη. Οπότε η ΕΕ είναι ζήτημα των κρατών, οι ιδρυτές της είναι τα κράτη, όχι οι λαοί ή οι πολίτες (Pernice, 2014).

Η **θεωρία του Ομοσπονδισμού** συνδέεται με στοιχεία όπως ο διαμοιρασμός της πολιτικής εξουσίας σε μία σύνθετη πολιτεία και η έμφαση στις δημοκρατικές δομές και συνέργειες που συνδέουν διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης. Εμπεριέχει δε μια πιο ευέλικτη ερμηνεία της αρχής της κυριαρχίας η οποία δίνει τη δυνατότητα θεσμοθετημένης συνάσκησης κυριαρχικών αρμοδιοτήτων που αντανακλάται στον πολιτικό συνταγματισμό και στην αρχή της διττής αντιπροσώπευσης. Η απονομή και κατανομή αρμοδιοτήτων γίνεται στο πλαίσιο ενός πολυεπίπεδου πολιτικού συστήματος και αντιπροσωπεύει το αίτημα για **«ενότητα στην πολυμορφία»** (Χρυσόχοου, 2006).

4.2. Προς ευρωπαϊκό δήμο;

«Πολλοί λαοί, ένας δήμος» και όχι «πολλοί δήμοι, ένας λαός» (Λάβδας και Χρυσόχοου, 2004).

Το ιδιότυπο μόρφωμα ένωσης κρατών που αποτελεί η ΕΕ είναι μία πρόκληση για την ενοποιητική πορεία και δημιουργία μιας μεταεθνικής πολιτικής (Χρυσόχοου, 2005) που θα πρέπει να χαίρει κοινωνικής νομιμοποίησης. Παρουσιάζει χαρακτηριστικές καινοτομίες, ως νέο πρότυπο

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

περιφερειακής ανασυγκρότησης, που έχουν στόχο την ευημερία του κοινωνικού συνόλου, δημιουργώντας μια κοινοτική ασφάλεια για ειρηνική συνύπαρξη των κρατών. Όμως, χωρίς τη δημιουργία ενός **ευρωπαϊκού δήμου**, η ενοποίηση δεν θα μπορέσει να είναι επιτυχής και να αντανakλά τα δημοκρατικά ιδεώδη.

Γεγονός είναι ότι η ΕΕ βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι κυρίαρχων κρατών και υπερεθνικών θεσμών. Από τη διπλή κυριαρχική μορφή της δημιουργείται συνθετότητα και ποικιλομορφία που ο συνταγματισμός προσπαθεί να εξισορροπήσει απλοποιώντας τις διαδικασίες και προβλέποντας τη δημιουργία μιας κεντρικής εξουσίας και ενός **ενιαίου δήμου**. Η Συνταγματική Συνθήκη, η ενιαία κωδικοποίηση και απλούστευση υπάρχουσών Συνθηκών και ο εν τέλει πολιτικός συνταγματισμός της ΕΕ συμβάλλει στη διάχυση κοινών αξιών και στη δημιουργία ενιαίας πολιτικής συνείδησης (Χρυσόχοου, 2005). Βέβαια, ακόμα και σήμερα που δεν υιοθετήθηκε η Συνταγματική Συνθήκη και τα κράτη είναι κυρίαρχα, η ΕΕ εξακολουθεί να παράγει δεσμευτικούς κανόνες, διαχέοντας κοινές αξίες. Υφίσταται δηλαδή μια υπερ-εθνική μορφή κυριαρχίας που ξεπερνά τα κράτη και **απευθύνεται στο δήμο** ενώ τα κράτη τελούν υπό τη **συνδιάθεση** και την **συγκυριαρχία** με την υπερεθνική οντότητα για την άσκηση εξουσίας. Θα μπορούσε μάλιστα το πολιτικό σύστημα της ΕΕ να χαρακτηριστεί από τη συνδιάθεση, με αλληλεξαρτώμενες δομές διακυβέρνησης.

Η συνταγματική συνθήκη έδειξε τη δυνατότητα δημιουργίας υπερεθνικών θεσμών με κεντρική εξουσία στο εσωτερικό της ΕΕ, με εφιαλτήριο τη βούληση για εμβάθυνση και ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος προς ένα πιο δημοκρατικό και συμμετοχικό σύστημα.

Οι νέο-ρεπουμπλικάνοι αναγνωρίζουν ότι οι πολίτες οφείλουν αφοσίωση στη χώρα τους, την οικογένεια, τους φίλους, στους συνεργάτες, τις εθνικές, θρησκευτικές ή πολιτιστικές ταυτότητες τους ή στις ομάδες στις οποίες ανήκουν. Η αφοσίωση αυτή μπορεί να είναι διαιρεμένη ή να αισθάνονται αφοσίωση προς τις τοπικές τους κοινότητες ή απέναντι στην ΕΕ (Lavdas, 2010). Στο κέντρο δημοκρατικού ελλείμματος που χαρακτηρίζει την ΕΕ βρίσκεται η απουσία της διεθνικής συνείδησης που απορρέει από την κοινή

πολιτική ταυτότητας μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών (Χρυσόχοου, 2005).

Η ρεπουμπλικανική θεωρία υποστηρίζει ότι προκειμένου η ΕΕ να αποτελέσει το ιδανικό της δημοκρατίας, πρέπει να υπάρχουν συνταγματικά εχέγγυα και παράλληλα να αναδυθεί μια κοινή πολιτικότητα μέσα από τις παραδόσεις των μελών της. Έτσι, θα επιτευχθεί ο εκδημοκρατισμός της ΕΕ, ο σεβασμός της δημοκρατικής αυτονομίας και της πολιτικής ετερότητας των κρατών-μελών και παράλληλα η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας κάθε μέλους υπό μία κοινή δημόσια σφαίρα. Θα προκύψει δηλαδή ένας διεθνικός δήμος, ενός ετερογενούς αλλά διακριτού σώματος πολιτών που θα αποτελείται από ελεύθερα άτομα και θα έχει έντονο και ενεργό το ενδιαφέρον των μελών του για τα κοινά (Χρυσόχοου, 2007). Ο ρεπουμπλικανισμός επιχειρεί τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δήμου που θα ξεπερνά τις τοπικές και εθνικές αντιλήψεις για την πολιτική οργάνωση αλλά και θα δημιουργεί πολίτες ισχυροποιώντας τη συμμετοχή τους όχι ως αυτοσκοπό αλλά ως μέσο διάχυσης της ελευθερίας ως μη κυριαρχίας.

Ο ευρωπαϊκός δήμος θα είναι η βάση της δημοκρατικής νομιμοποίησης της ΕΕ καθώς η θέληση και η διάθεση των πολιτών που τον αποτελούν υπερισχύει κάθε άλλης συμπεριφοράς, αμφισβήτησης ή αντίθεσης προς την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Βέβαια, ο ευρωπαϊκός δήμος θα μπορεί κάποιον να ισχυριστεί ότι υπάρχει αν οι συστατικοί εθνικοί δήμοι αντιμετωπίζονται ως τμήμα ενός ευρύτερου δημοκρατικού συνόλου με συγκεκριμένους στόχους ο καθένας όμως με την εθνική του ταυτότητα (Χρυσόχοου, 2005).

Απαραίτητη είναι η αναγνώριση ότι η συμμετοχή των μελών ισοδυναμεί με συμμετοχή στη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής *res publica* διαρθρωμένης σε διάφορα επίπεδα. Ουσιαστικά πρόκειται για την πραγμάτωση μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας διαμορφωμένης κάτω από τις παραδόσεις των κρατών-μελών διασφαλίζοντας τις αρχές του δημοκρατικού ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Επομένως, βασικός πυλώνας του ρεπουμπλικανισμού είναι η θεσμική μεταρρύθμιση που απαιτείται για την διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Υπό αυτό το πρίσμα θα πρέπει να γίνει αναμόρφωση της αντίληψης που έχουν οι Ευρωπαίοι πολίτες για το ρόλο του εθνικού κράτους και για τη δυνατότητα δημιουργίας μιας «οικογένειας» στα πλαίσια μιας *res publica composita*. Αφού η ΕΕ δε μπορεί και δεν πρέπει να απομακρυνθεί από τις εθνικές ταυτότητες των κρατών-μελών της, η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δήμου δεν ισοδυναμεί με απορρόφηση των εθνικών ταυτοτήτων αλλά με διαμόρφωση μιας υπερεθνικής ταυτότητας. Άλλωστε ο ευρωπαϊκός δήμος θα αποτελείται από εθνικές ταυτότητες που δεν θα προσπαθεί να αφομοιώσει αλλά να συγκεράσει συμβάλλοντας έτσι στη διαμόρφωση μιας πλουραλιστικής πολιτείας. Έτσι αυτό που υποστηρίζει μια ρεπουμπλικανική πολιτεία είναι ενοποίηση αλλά όχι ομογενοποίηση (Miller, 2008) ενώ η ελευθερία ως μη κυριαρχία θα συμβιβάσει την πολυπολιτισμικότητα και τα δικαιώματα των ομάδων (Lavdas, 2001).

Ο ευρωπαϊκός / διεθνικός δήμος θα αποτελεί την ύπατη έκφραση της κοινής κυριαρχίας με αναγνώριση της προοπτικής και της αντίληψης περί δημοκρατίας που «συνδυάζει την αρχή *et pluribus unum* με μια μορφή πολιτικής ενότητας όπου οι εθνικοί δήμοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως μέρη ενός ευρύτερου δημοκρατικού συνόλου» (Χρυσόχου, 2007).

Αναγκαίες προϋποθέσεις για τη μετάβαση είναι η προσήλωση στη δημοκρατική διαδικασία, η ανάδυση της συναντίληψης για το θεσμικό σχεδιασμό της ΕΕ, η ανάπτυξη μιας κοινής δημοκρατικής συνείδησης βάσει αρχών, η δημόσια κατανόηση της ΕΕ ως πολιτείας και η επιθυμία μη διακύβευσης της εγγενούς ποικιλομορφίας των μερών. Βασικά στάδια είναι η συμβίωση (σχέση του συνόλου με τα συστατικά του μέρη) – συνέργεια (ανάπτυξη οριζόντιων δεσμών μεταξύ των δήμων) – όσμωση (κορύφωση των προηγούμενων σταδίων στη δημοκρατική συμπολιτεία με έμφαση στον πολίτη) (Chryssochoou, 2001; Lavdas and Chryssochoou, 2005).

Βασική είναι η αποσύνδεση της διαδικασίας απόκτησης της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη από το «εθνικό προαπαιτούμενο» και η τοποθέτηση της σε μια ανεξάρτητη και συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα δικαιωμάτων. Επιπλέον, απαιτείται θεσμοθέτηση των αρμοδιοτήτων των Ευρωπαίων πολιτών που θα προστεθεί στους συμβατικούς τρόπους

αντιμετώπισης των αρμοδιοτήτων ως συνταγματικών εχεγγύων ή δυνατοτήτων δράσης. Στα πλαίσια αυτά θα γίνει επέκταση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι και του δικαιώματος των πολιτών για πληροφόρηση σχετικά με τα ευρωπαϊκά ζητήματα (Chryssochoou, 2002). Επιπλέον, παρέχοντας πολιτικά δικαιώματα στα άτομα που γεννιούνται στο έδαφος της ΕΕ θα μπορεί να μεταβιβάζει δικαιώματα μέσα στα πλαίσια της ευρωπαϊκής πολιτικής κοινότητας και έτσι θα δημιουργηθεί μια πολιτική κοινότητα που θα έχει κοινή γλώσσα, κουλτούρα και ιστορία (Χρυσοχόου, 2005).

Ως προς την πολυπολιτισμικότητα του ευρωπαϊκού δήμου, μπορεί να επιτευχθεί με το συγκερασμό «της αναγνώρισης της σημασίας του πολιτικού πλουραλισμού για ουσιαστική επιλογή και ενός ουσιαστικού πλαισίου που να βασίζεται σε μια ελάχιστη δομή κοινών πολιτικών αξιών» (Lavdas, 2001). Έτσι θα αναδυθεί μια *res publica composita* που θα οδηγήσει σε ευρωπαϊκή πολιτικότητα, σε ένα «Κοινό των Ευρωπαίων» που θα συνδυάζει τις πολιτικές και πολιτειακές αξίες στο επίπεδο της ΕΕ και τις πολλαπλές δεσμεύσεις στους τομείς και τις περιοχές της ανθρώπινης δραστηριότητας και της πολιτειακής δράσης (Lavdas, 2001).

Η **ιδιότητα του πολίτη** δίνει την δυνατότητα ενσωμάτωσης χωρίς αφομοίωσης των επιμέρους πολιτειών σε ένα ενιαίο ευρωπαϊκό πολιτικό χώρο. Έτσι, ο ρεπουμπλικανισμός στοχεύει στην προαγωγή του δημόσιου συμφέροντος και τη δημιουργία μιας νέας συνταγματικής τάξης, θέτοντας ως βάση μια ισορροπημένη διακυβέρνηση. Βασική βέβαια είναι η αλληλοεπικάλυψη των δημοσίων σφαιρών (Λάβδας, 2001α).

Από την άλλη, το σημερινό σύστημα της ΕΕ προσεγγίζεται εγκυρότερα με τον όρο **Συναινετική Συνομοσπονδία**. Ως προς το «συναινετική» το πρώτο μέρος του σύνθετου όρου, αναφέρεται στη δομή του συστήματος, ενώ το δεύτερο στους μηχανισμούς λήψης κοινών και δεσμευτικών αποφάσεων μέσω της διαδικασίας συν-διαχείρισης των κρατών-μελών. Έτσι, σύμφωνα με τους Τσινισιζέλη και Χρυσοχόου (1995:32) «ένα συναινετικό σχήμα, μια συναινετική δημοκρατία, γίνεται καλύτερα αντιληπτό ως συνεργατική μέθοδος πολυμερούς επίλυσης συγκρούσεων μέσω της πολιτικής της διευθέτησης και

του συμβιβασμού, χωρίς να απαιτεί την ύπαρξη μιας αντίληψης κοινότητας σε λαϊκή βάση ή ενός **Δήμου**». Πρόκειται δηλαδή για μία ιδιότυπη διαδικασία «όσμωσης» των κυρίαρχων κρατών στο πλαίσιο μιας συλλογικά προσδιορισμένης μορφής «ένωσης» χωρίς να αποτελεί δυνητική απειλή για την εθνική τους ταυτότητα ή να θίγει την ατομική τους κυριαρχία. Η συγκεκριμένη εικόνα της ΕΕ παρουσιάζει αναλογίες με τη γερμανική ομοσπονδιακή παράδοση. Συγκεκριμένα, η λήψη αποφάσεων μεταφέρεται στους κοινούς, διακυβερνητικού χαρακτήρα, θεσμούς χωρίς όμως αυτοί να είναι υπόλογοι για τις πράξεις τους μέσω παραδοσιακών μεθόδων και πρακτικών. Αφού δε, κυριαρχούν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των επιπέδων διακυβέρνησης μειώνεται η αποτελεσματικότητα των κοινοβουλευτικών ελέγχων. Ουσιαστικά μετατοπίζεται η κλασική έννοια της **αυτοδιάθεσης προς μια κατάσταση συνδιάθεσης**, από κοινού δηλαδή άσκησης των επιμέρους εθνικών κυριαρχιών των κρατών μελών μέσω συναινετικά προκαθορισμένων μέσων και στόχων (Τσινισιζέλης και Χρυσόχου, 1995).

Κατά τον Häberle (1999 όπως παρατίθεται στο Χρυσόχου, 2007:48) «Το ζητούμενο είναι αν οι κοινοί θεσμοί διακυβέρνησης είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο δημόσιο πλέον αίτημα για διευρυμένη δημόσια συμμετοχή στα ευρωπαϊκά κοινά, ώστε να διευθετηθούν τα δημοκρατικά τους αιτήματα εντός ενός «πολυσφαιρικού» δημόσιου χώρου, ικανού να παράγει διαβούλευση και πολιτική παράλληλα με το κράτος». Έτσι, ζητούμενο είναι η μετάβαση σε ένα σύστημα πολιτικής που να είναι ικανό να αναδείξει ένα κοινό πλαίσιο πολιτικής επικοινωνίας μεταξύ των εθνικών δήμων. Αυτό θα ήταν εφικτό με τη συνάντηση των δημοκρατικά διαμορφωμένων βουλήσεων των συστατικών λαών δηλαδή μέσω της ενεργοποίησης ενός «πολυσφαιρικού» δημόσιου χώρου, εντός του οποίου θα συνδιαλέγονται οι συνιστώσες κοινωνίες ως δημοκρατικά υποσύνολα γύρω από τα ευρωπαϊκά κοινά. Προς αυτό κατευθύνεται η άποψη που υποστηρίζει τη συγκρότηση ενός διεθνικού δήμου, με τη μορφή ενός σύνθετου αλλά διακριτού σώματος πολιτών, τα μέλη του οποίου διεκδικούν τη συμμετοχή τους στο δημόσιο βίο της συλλογικότητας (Χρυσόχου, 2007:70).

Εκτός από τις θεσμικές παραμέτρους διαμόρφωσης ενός ευρωπαϊκού

δήμου, κρίσιμο ρόλο θα διαδραμάτιζε η κοινωκο-ψυχολογική διάσταση του εγχειρήματος. Γενικότερα, παρατηρείται μετατόπιση του ενδιαφέροντος από ένα ηγετοκεντρικό σε ένα δημοκεντρικό παράδειγμα δόμησης του δήμου. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την ανάπτυξη μιας μεταπολιτειακής αντίληψης για τη δημοκρατία, σύμφωνα με την οποία τα μέλη ενός σύνθετου δήμου μπορούν να προσδιορίζουν από κοινού τη συλλογική τους υπόσταση με βάση τις κοινές ή συμβατές μεταξύ τους δημοκρατικές προσλήψεις και όχι με βάση κάποια συμβολιακή δέσμευση αμοιβαίων νομικών συνεννοήσεων. Ο εκδημοκρατισμός της συναρχίας ως πεδίο συνεργούντων δήμων δεν πραγματώνεται μέσω των «βασικών υλικών» της κρατικότητας, δηλαδή μέσω μιας «γενέθλιας πράξης» που συγκροτεί ένα νέο κράτος. Η ικανότητα της ΕΕ να παράγει αυξημένες θεσμικές εγγυήσεις για τη δημοκρατική αυτονομία των μερών περνά μέσα από τη **διασφάλιση της ελευθερίας** τους και της μεταξύ τους συγκροτούμενης πολιτείας. Η προσέγγιση αυτή αφορά την ικανότητα των συστατικών δήμων να συγκροτούν αυτόνομα τη βούλησή τους γύρω από τα ευρωπαϊκά κοινά. Έτσι, η δημοκρατική προοπτική της συναρχίας συναρτάται από την αρχή της «διπλής ελευθερίας» με αναφορά στη φύση της κοινότητας των επιμέρους δήμων, ως αυτόνομων δρώντων και στην ικανότητά τους να συνδιαμορφώνουν το μέλλον τους εντός και όχι πέρα από τα όρια που θέτει η ίδια η φύση της δημοκρατίας, με την έννοια του δυναμικού εργαστηρίου παραγωγής αυτόνομου λόγου και δράσης (Χρυσόχοου, 2007).

Έτσι, υπάρχει σύνδεση της δυνατότητας συγκρότησης ενός δημόσιου πολιτικού πεδίου δημοκρατικής συμβίωσης μεταξύ των **συγκυρίαρχων δήμων**, ως αυτόνομων διαμορφωτών της πολιτικής βούλησης με αναφορά στα ευρωπαϊκά δημόσια πράγματα. Η αρχή της δημοκρατικής αυτονομίας είναι βασική αξιακή εγγύηση συγκρότησης μιας συλλογικά προσδιορισμένης δημοκρατικής ενότητας, μέσω της ανάπτυξης κοινών δημοκρατικών τόπων μεταξύ των πολιτών. Ο σύνθετος **ευρωπαϊκός δήμος, η διάπλαση μιας κοινής δημοκρατικής συνείδησης των πολιτών με αναφορά στην ΕΕ**, αποτελεί σημείο συνάντησης πολλών διαφορετικών και κατοχυρωμένων δημοκρατικών αυτονομιών υπό το πρίσμα της δημόσιας πολιτικής συμβίωσης και βάσει αρχών μεταξύ ελεύθερων, ίσως και δημοκρατικά συνεργώντων δήμων. Πρόκειται δηλαδή για δημοκρατική συμβίωση, ως προϋπόθεση

μετάβασης της ΕΕ σε μια δημοκρατική κοινοπολιτεία που θα αποτελεί πηγή ανάπτυξης νέων μορφών διασύνδεσης μεταξύ των πολιτών. Ίσως θα μπορούσε να αναδειχθεί μια μετακρατική ευρωπαϊκή σχεδίαση, νοούμενη ως το «Κοινό των Ευρωπαίων», μια πολυσήμαντη αλλά διακριτή πολιτικότητα στη βάση κοινών σημείων αναφορά που ευνοούν τη συνύπαρξη πολλαπλών ταυτοτήτων (Χρυσόχοου, 2007).

4.3. Ελευθερία πολιτών

Η ελευθερία μπορεί να ορισθεί στο πλαίσιο παραγωγής ποιοτικών επιλογών που θα εγγυάται έναν ελάχιστο βαθμό ενεργού συμμετοχής των μελών του δήμου, όσων δηλαδή φέρουν την ιδιότητα του πολίτη. Στην περίπτωση αυτή, το συναρχικό υπόδειγμα δεν ανταποκρίνεται τόσο αποτελεσματικά όσο το εθνικό κράτος στη θεσμοθέτηση μορφών δημόσιας συμμετοχής και μαζικής πολιτικής επικοινωνίας, κυρίως δε στην οικοδόμηση μιας κοινής δημόσιας σφαίρας. Αντίθετα, χαρακτηρίζεται καλύτερη η «**πολυσφαιρικότητα**» (Λάβδας, 2001β: 4-5; Λάβδας και Χρυσόχοου, 2006:7) που επιτρέπει τη συμβίωση μεταξύ πολλαπλών πολιτικών, πολιτισμικών και άλλων ταυτοτήτων σε ένα θεσμοθετημένο πλαίσιο συλλογικής δράσης, σε ένα σύστημα δημοκρατικής συνδιάθεσης, ικανό να αναδείξει κοινές πολιτικές συνιστώσες γύρω από το πώς οι **συστατικοί δήμοι** αντιλαμβάνονται το ρόλο τους στα ευρωπαϊκά κοινά (Χρυσόχοου, 2007).

Ο ρεπουμπλικανισμός παραπέμπει σε μία πολυκεντρική δημόσια σφαίρα που αναβαθμίζει τους όρους της κοινής πολιτικής συμβίωσης μέσω μιας «δημοκρατίας των ιδεών» (Pettit, 2005). Ο θεσμικός ρεπουμπλικανισμός συγχρονίζεται με το αίτημα για μία δομική έννοια της **ελευθερίας ως «μη κυριαρχία»** που κινείται ανάμεσα στη διασφάλιση συνθηκών απουσίας αυθαίρετης παρέμβασης και τη δημοκρατική αυτοπραγμάτωση. Ανάμεσα στον πολιτικό φιλελευθερισμό του κράτους δικαίου και τον αυτοέλεγχο (Χρυσόχοου, 2007).

Οι **σύγχρονοι ρεπουμπλικάνοι** ξεχωρίζουν την έννοια της **ιδιότητας**

του πολίτη που θεμελιώνεται βάσει της αξίας της **ελευθερίας** ως **μη κυριαρχίας**. Αυτός ο τύπος πολιτικής και κοινωνικής ελευθερίας συνάδει με την **ανεξαρτησία από δυνάμεις αυθαίρετης παρέμβασης** και θεωρείται ότι μπορεί να προστατεύσει το άτομο από την ισοπέδωση της ζωής του από τις δυνάμεις της αγοράς και του καταναλωτισμού. Σύμφωνα με τον Walzer (1983:277-304) «εάν οι πολίτες επιθυμούν μια δυναμικότερη ιδιότητα του πολίτη θα πρέπει να αποκολληθούν από κάθε είδους ιεραρχία». Ιδιαίτερα σημαντική προϋπόθεση για τη δημοκρατία είναι η ύπαρξη αυτο-κυβερνώμενων πολιτών, δηλαδή πολιτών που κυβερνώνται πρώτα και κύρια από τους εαυτούς τους και όχι από εξωτερικές δυνάμεις (Pettit, 2006:134; Laborde-Maynor, 2008:2).

Φιλελεύθεροι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι είναι απαραίτητο κάθε **άτομο να διαθέτει μια περιοχή ελευθερίας** που δε θα υπόκειται σε λογοδοτήσεις και επεμβάσεις, ώστε να καλλιεργούνται και να αναπτύσσονται οι φυσικές ικανότητες. Μόνο υπό αυτήν την προϋπόθεση δημιουργείται κοινωνική ελευθερία και πρόοδος. Όμως πρέπει να υπάρχουν όρια μεταξύ ιδιωτικής ζωής και της επέμβασης των αρχών επί των δραστηριοτήτων των πολιτών. Αυτό αποτελεί ζήτημα αντιδικίας σχετικά με το προσδιορισμό και την χάραξη των ορίων, δεδομένου ότι τα άτομα στις σύγχρονες κοινωνίες αλληλεξαρτώνται και οι δραστηριότητές τους διαπλέκονται με αυτές άλλων ατόμων. Ο Hobbes και άλλοι συντηρητικοί και αντιδραστικοί διανοητές, υποστηρίζουν την ανάγκη ύπαρξης ενός συγκεντρωτικού ελέγχου που θα επεμβαίνει στην ιδιωτική σφαίρα προλαμβάνοντας κοινωνικές καταστροφές, ενώ δεν αρνούνται και αναγνωρίζουν την προσωπική προστατευμένη περιοχή. Ο Constant (2000:33-55) προσθέτει ότι «ελευθερίες όπως οι θρησκευτικές, της άποψης, έκφρασης, ιδιοκτησίας, πρέπει να προστατεύονται από αυθαίρετες παρεμβάσεις. Βέβαια, τα άτομα δεν μπορούν να είναι πλήρως ελεύθερα αλλά ανάλογα την περίπτωση, θα πρέπει να εκχωρούν ελευθερίες προστασίας των βασικών ελευθεριών των συμπολιτών τους. Το κακό ή το καλό είναι ότι η ελευθερία κάποιου εξαρτάται και από περιορισμούς στην ελευθερία των άλλων».

Γενικότερα, υπάρχει ένα πρότυπο ελευθερίας που σφραγίζει τη ρεπουμπλικανική παράδοση και επικεντρώνεται στον ανεξάρτητο και με αυτή

την έννοια ελεύθερο πολίτη μιας ανεξάρτητης και ελεύθερης πολιτείας. Τα άτομα και τα κράτη χαρακτηρίζονται ελεύθερα εάν έχουν τη δυνατότητα **αυτοκυβέρνησης**. Από την άλλη, έννοιες αντίθετες είναι η εξάρτηση, προσωπική ή συλλογική (Λάβδας, 2001α).

Σύμφωνα με τη ρεπουμπλικανική προσέγγιση επιχειρείται η διατύπωση εναλλακτικής πρότασης για την ελευθερία ενώ παράλληλα αμφισβητεί την ταύτιση της ελευθερίας με την απουσία παρεμβάσεων ή καταναγκασμού. Η **ελευθερία ως μη κυριαρχία** προϋποθέτει ότι κανείς δεν είναι σε θέση να παρέμβει αυθαίρετα (κι όχι απλώς ότι δεν παρεμβαίνει) στις επιλογές ενός ελεύθερου ανθρώπου. Έτσι, ακυρώνεται η φιλελεύθερη αντιπαράθεση μεταξύ ελευθερίας και ασφάλειας και αναδεικνύεται μια συνολικότερη προσέγγιση της ελευθερίας ως αξίας (Λάβδας, 2001α).

Η **ρεπουμπλικανική ιδιότητα του πολίτη** συνδέεται με την επαγρύπνηση, κυρίως στη συναναστροφή με τις αρχές, ώστε να μπορεί να ανιχνευθεί η διεφθαρμένη συμπεριφορά και μεροληψία (Pettit, 1997:263). Πολλοί υποστηρίζουν ότι η ρεπουμπλικανική ιδιότητα του πολίτη πρέπει να στηρίζεται σε καλούς νόμους, θεσμούς και νόρμες πολιτειακής αρετής. Η επιτυχία αυτής της κατάστασης δεν είναι εύκολη και προϋποθέτει τη βούληση των πολιτών να λάβουν μέρος σε συνεργασίες, να επιτύχουν συμβιβασμούς για χάρη κοινών σκοπών και να νιώθουν έτοιμοι να υπεραμυνθούν κοινωνικούς θεσμούς τους οποίους αντιλαμβάνονται ως θεσμούς της ελευθερίας τους (Laborde-Maynor, 2008:14).

4.4. Ελευθερία πολιτειών

Ο Skinner εκθειάζει την **αξία του ελεύθερου κράτους** που είναι αυτό που υπόκειται σε όσο το δυνατόν λιγότερους εξωτερικούς περιορισμούς (π.χ. άλλων κρατών, εταιριών, οργανισμών) και δρα σύμφωνα με τη θέλησή του, δηλαδή υπό τη γενική θέληση του λαού που το απαρτίζει. Τα ελεύθερα κράτη υπερέχουν έναντι των κρατών που υστερούν σε ελευθερία, επειδή μπορούν να οικοδομήσουν ανώτερη πολιτειακή κατάσταση, να διαχειριστούν και αξιοποιήσουν καλύτερα τον πλούτο τους και έτσι να εγγυηθούν τις ελευθερίες

που εξασφαλίζουν τους πολίτες τους (Skinner, 1990:301-302).

Τα **ελεύθερα κράτη** μετατρέπονται εύκολα σε ανελεύθερα λόγω της αδιαφορίας και αμέλειας των πολιτών τους. Η διατήρηση των ελευθεριών που εξασφαλίζουν οι θεσμοί και η πρόληψή τους από τη διαφθορά μέσω της καλλιέργειας συνείδησης πολιτειακής αρετής, αποτελεί κεντρικής σημασίας ζήτημα για το ρεπουμπλικανισμό και γενικά τη **δημοκρατική διακυβέρνηση** (Tocqueville, 2000).

Οι ελεύθερες πολιτείες δεν αποτελούν απομονωμένες οντότητες που επιδιώκουν αποκλειστικά τα δικά τους αυτόνομα εθνικά σχέδια. Οι εξελίξεις στην ευρωπαϊκή ενοποίηση ερμηνεύονται ως μια προσπάθεια των δημοκρατικών πολιτειών να αναζητήσουν αποτελεσματικές λύσεις στα κοινά προβλήματα και στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στο πλαίσιο διακυβερνητικών δομών διακυβέρνησης για το συντονισμό των πολιτικών. Ο κοινωνικός πολιτισμός αποτελεί ένα σημαντικό πλαίσιο αναφοράς για τους πολίτες και τις πολιτείες. Η διατήρησή του είναι θεμιτή αν διασφαλίζεται η ελευθερία των πολιτών και των πολιτειών.

Γεγονός είναι ότι η κυριαρχία δεν πρέπει να ταυτίζεται με τις αρμοδιότητες των εθνικών κυβερνήσεων. Η δημοκρατική διαβούλευση είναι αναντικατάστατη πηγή δημοκρατικής νομιμοποίησης για τη νομοθετική διαδικασία και διασφαλίζει ότι όλοι θα έχουν λόγο στη διαμόρφωση νομοθεσίας που θα καθορίζει τους τρόπους άσκησης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων. Ένα ρεπουμπλικανικό πλαίσιο διαβούλευσης θα πρέπει να προλαμβάνει τους κινδύνους πολιτικής κυριαρχίας και κηδεμόνευσης που προέρχονται από φορείς και ομάδες πίεσης που διατηρούν ισχυρή επιρροή. Η επιλογή του (εθνικού ή υπερεθνικού) επιπέδου άσκησης των αρμοδιοτήτων, επιτρέπει στις πολιτείες τη διασφάλιση των συμφερόντων τους ενώ, ταυτόχρονα, τους επιτρέπει να συμβάλουν στον αμοιβαίο έλεγχο των οργάνων που ασκούν τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία.

Ταυτόχρονα, ο νεο-ρεπουμπλικανισμός προσδιορίζει ζητήματα διασφάλισης της δημοκρατικής νομιμοποίησης όπως κρίσεις νομιμοποίησης και κινδύνους πολιτικής κυριαρχίας και κηδεμόνευσης στο πλαίσιο

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

διακυβερνητικών οργάνων συντονισμού.

Οι πολίτες της ΕΕ διαθέτουν αρμοδιότητες που τους επιτρέπουν να συμβάλλουν στην πρόληψη φαινομένων πολιτικής κυριαρχίας και κηδεμόνευσης ισχυρών πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία ερευνήθηκε η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με όσα αναλύθηκαν φάνηκε ότι υπάρχει δυσκολία κατάταξης της ΕΕ σε ένα συγκεκριμένο τύπο ή μορφή κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης ενώ παράλληλα δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με το μέλλον της ΕΕ.

Ο ρεπουμπλικάνος στηρίζει και υπερασπίζεται το δημοκρατικό πολίτευμα που έχει όμως χαρακτηριστικά κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης. Οι σύγχρονοι ρεπουμπλικάνοι αποστρέφονται το μοναρχικό πολίτευμα. Η αντίδρασή τους βασίζεται στην άποψη ότι οι μονάρχες μεταχειρίζονται το κράτος σαν να πρόκειται για προσωπική τους περιουσία. Για τους ρεπουμπλικάνους, η διακυβέρνηση είναι θέμα πολιτείας και πρέπει να κατευθύνεται με κάποιο τρόπο από τα μέλη της. Ασφάλεια απέναντι στην αυθαιρεσία των αρχόντων αποτελούν οι θεσμοί, οι νόμοι και οι κοινωνικές νόρμες και ανάγκη για την κοινωνία αποτελεί η καλλιέργεια της πολιτειακής αρετής (Dagger, 2006; Pettit, 2006; Kymlicka, 2014). Στην πραγματικότητα η πολιτειακή αρετή σχετίζεται άμεσα με τα ατομικά συμφέροντα και αντιστοιχεί σε εκδήλωση ενδιαφέροντος και δράσης, που αν δεν υπάρχει αυξάνεται η ανασφάλεια και οι πολίτες κινδυνεύουν να χάσουν από τα κεκτημένα τους.

Στον πυρήνα του ρεπουμπλικανισμού διακρίνονται οι αρχές της δικαιοσύνης, του κοινού καλού και του δημόσιο συμφέροντος, η (πολιτική) ελευθερία και η διάπλαση ελεύθερων πολιτών και πολιτειών (Chrysochoou, 2002). Η δικαιοσύνη επιτυγχάνεται μέσω της λειτουργία του κράτους δικαίου, το κοινό καλό μέσω ενός μεικτού και ισορροπημένου συντάγματος και η (πολιτική) ελευθερία μέσω της ιδιότητας του ενεργού πολίτη. Γενικά, η ρεπουμπλικανική θεώρηση είναι χρήσιμη στην αντιμετώπιση σύγχρονων ελλειμμάτων δημοκρατικής νομιμότητας τα οποία συνδέονται με την ευχέρεια των θεσμών της εκτελεστικής εξουσίας να ασκούν μια επικυρίαρχη επιρροή. Επιπλέον, ο ρεπουμπλικανισμός δίνει ένα έμφαση στη δημόσια εποπτεία της νομοθετικής διαδικασίας σε κάθε επίπεδο λήψης αποφάσεων μέσω ουσιαστικών δυνατοτήτων συμμετοχής στη διαβούλευση.

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο νεο-ρεπουμπλικανισμός δίνει έμφαση στα υπερεθνικά και κοσμοπολίτικα στοιχεία της σύγχρονης διακυβέρνησης και της ιδιότητας του πολίτη. Θεμελιώνεται σε ένα διακριτό πρότυπο της ελευθερίας ως μη κυριαρχίας και στις θεσμικές εγγυήσεις για τη διασφάλιση των πολιτικών ελευθεριών κατά τη διαμόρφωση της νομοθεσίας. Υιοθετεί το ενδιαφέρον για τη λαϊκή κυριαρχία και τον κοινωνικό πολιτισμό αλλά επισημαίνει ότι οι αρχές αυτές αποκτούν νέο νόημα στο πλαίσιο των ευρύτερων θεσμικών και κοινωνικών εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα κατά τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης αλλά, και γενικότερα, στο πλαίσιο της ανάδειξης στοιχείων παγκοσμιότητας και οικουμενικότητας στους χώρους της οικονομίας, της εκπαίδευσης και του πολιτισμού.

Η νέο-ρεπουμπλικανική προσέγγιση πέρα από την περιγραφή της πολιτικής διαδικασίας και τις προϋποθέσεις επιτυχίας του δημόσιου διαλόγου παρουσιάζει μια **ελιτίστικη φύση καθώς** το κοινό καλό και το δημόσιο συμφέρον είναι προκαθορισμένα και γνωστά. Πρόβλημα αποτελεί το να καταλήξουν όλοι οι πολίτες στο ίδιο συμπέρασμα, μέσα από συναινετικές διαδικασίες και με τη βοήθεια του κράτους-παιδαγωγού (Χατζής, 2000).

Η **περιφρόνηση στην ιδιωτική ζωή** και στα ατομικά συμφέροντα κάνουν το νέο-ρεπουμπλικανισμό να φαίνεται απωθητικός και αντιδημοκρατικός αλλά και ανίκανος να κατανοήσει τις πραγματικές προτιμήσεις (Χατζής, 2000).

Ως προς την ελευθερία, η ρεπουμπλικανική ελευθερία δε γίνεται αντιληπτή ως κατάσταση όπου το άτομο αφήνεται ανεξέλεγκτο. Αντίθετα, οι νόμοι δημιουργούν την ελευθερία που μοιράζεται στους πολίτες. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται ο νόμος που θα τιμωρήσει τη σωματική επίθεση και θα προαγάγει την ελευθερία καθώς η ύπαρξή του προστατεύει και, διαφυλάσσει από ξένες βίαιες δυνάμεις. Έτσι, οι πολίτες απολαμβάνουν την ελευθερία μόνο με την προϋπόθεση ύπαρξης κατάλληλου νομικού συστήματος. Οι νόμοι από μόνοι τους δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τη δημοκρατική ελευθερία. Πρέπει να υπάρχει σεβασμός στα κοινά συμφέροντα και στις ιδέες των πολιτών. Η ελευθερία του νεο-ρεπουμπλικανισμού δείχνει να έχει ιδιαίτερη αξία. Η ελευθερία ως μη κυριαρχίας αποτελεί θεμελιώδη βάση που θέτει τον πολίτη στο

κέντρο.

Επιπλέον, χωρίς τη συγκρότηση μιας κυρίαρχης πολιτείας, η ΕΕ αναδεικνύει σήμερα μια νέα μορφή ενότητας, που χρειάζεται διεύρυνση της δημόσιας συμμετοχής (Chrysochoou, 2001; Χρυσοχόου, 2005). Η νέα πραγματικότητα απαιτεί νέες προσεγγίσεις για τα στοιχεία νομιμοποίησης της ΕΕ ως **σύνθετης πολιτείας** (Λάβδας και Χρυσοχόου, 2004; Lavdas and Chrysochoou, 2006). Η προσέγγιση της ΕΕ ως υβριδικού πολιτικού μορφώματος, η διεργασία συγκρότησης ενός «Κοινού των Ευρωπαίων» με νεο-ρεπουμπλικανικούς όρους συνεχίζει να αποτελεί κεντρικό αίτημα για μετάβαση της ΕΕ από ένα κρατοκεντρικό σχεδιασμό σε μια δημοκεντρική πολιτική συγκρότηση.

Η μέχρι σήμερα πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αντιμετωπίζει θεμελιώδεις αντιθέσεις στο εσωτερικό της Ε.Ε. και πρόκειται για αποκλίσεις θέσεων, ποικιλία απόψεων ή ιδεολογικές συγκρούσεις. Παρ' όλα αυτά, η Ε.Ε. το ιδιαίτερο αυτό μόρφωμα μπόρεσε να δημιουργήσει, ένα εξίσου ιδιόμορφο πολιτικό σύστημα, με δικούς του κανόνες και θεσμικά όργανα τα οποία ασκούν νομοθετικό έργο σ' ένα εξαιρετικά ευρύ πεδίο, που καλύπτει όλο το φάσμα από την οικονομία, τη δικαιοσύνη, το περιβάλλον και τη μετανάστευση. Το έως σήμερα στάδιο κρατικοκεντρικής έμπνευσης όπου τα κράτη, μέσα από συνεργατικές νόρμες διακυβέρνησης, διατηρούν τον συνολικό πολιτικό έλεγχο των εξελίξεων του κοινού συστήματος, θεωρείται απλώς ένα μεταβατικό στάδιο προς μια ευρωπαϊκή πολιτεία. Η ομοσπονδιακή προσέγγιση της ΕΕ απαιτεί την ύπαρξη Συντάγματος που θα αποτελέσει την βάση συγκρότησης της Ευρωπαϊκής πολιτείας, θα διανέμει αξίες και θα θέτει δεσμεύσεις στα κράτη-μέλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bailyn, B. (1967). *The Ideological Origins of the American Revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Barents, R. (2012). *The Fallacy of European Multilevel Constitutionalism*, σε: Matej Avbelj και Jan Komárek, Introduction (επιμ.), *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*
- Bellamy, R. (2007). *Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge
- Berlin, I. (1969). *Two Concepts of Liberty* in I. Berlin, *Four Essays on Liberty*, London: Oxford University Press. New ed. in Berlin 2002.
- Bowman, J. (2006). *The European Union Democratic Deficit: Federalists, Skeptics and Revisionists*. *European Journal of Political Theory*, 5, 191-212
- Chrysochoou, D.N. (2001). *Towards a civic conception of the European polity*. *ESRC ONE EUROPE OR SEVERAL? Programme Working Papers*, Working Paper no. 33
- Chrysochoou, D.N. (2002). *Europe in the republican imagination*. *Constitutionalism Web-Papers, ConWEB* no. 3
- Coleman, J. (2004). *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης. Τόμος Α΄. Από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους*. Αθήνα: Κριτική ΑΕ
- Constant, B. (2000). *Περί ελευθερίας και ελευθεριών*. Ζήτρος, Αθήνα
- Craig, P.P. (1997). *Democracy and Rule-making within the EC: An Empirical and Normative Assessment*. *European Law Journal*, 3(2):114
- Dagger, R. (2006). *Neo-Republicanism and the Civic Economy*, in *Philosophy, Politics and Economics*, 5(2)
- Delors, J. (1985). *Bulletin of the European Communities*. No. 9:7-14, Διαθέσιμο στο <http://aei.pitt.edu/65674>
- Digerser, E.D. (2004). *Citizenship and the Roman Res Publica: Cicero and a Christian Corollary* στο Weinstock, D and Nadeau, Ch. ed. (2004) *Republicanism: history, theory and practice*, London: Frank Cass Publishers
- Forsyth, M. (1981). *Unions of States: The Theory and Practice of Confederations*, Leicester: Leicester University Press

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- Forsyth, M. (1996). Η σύγχρονη έννοια της συνομοσπονδίας, στο M.I. Τσιμισιζέλης (επιμ.), Σκέψεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Αθήνα: Ι. Σιδέρης,
- Frankfurt, H. (1971). Freedom of the Will and the Concept of a Person. *The Journal of Philosophy*, Vol. 68, No. 1, pp. 5-20
- Galston, W. (2005). *The Practice of Liberal Pluralism*. Cambridge University Press, Cambridge
- Haakonssen, K. (2007). Republicanism, Chapter 43 in Goodin R.E., Pettit P., Pogge T. (2007). *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Volume Two, Blackwell Publishing
- Häberle, P. (1999). Υπάρχει ένας Ευρωπαϊκός Δημόσιος Χώρος; Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα
- Habermas, J. (1996). The European Nation State - Its Achievements and Its Limits. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship, στο G. Balakrishnan - B. Anderson (επιμ.), *Mapping the Nation*, Verso, Λονδίνο.
- Honohan, I. (2002). *Civic Republicanism*. London and New York: Routledge
- Kymlicka, W. (2014). Η πολιτική φιλοσοφία της εποχής μας: Μια εισαγωγή. Αθήνα: Πόλις
- Laborde, C. and Maynor, J. (2008). *Republicanism and Political Theory*. Malden USA: Blackwell
- Lane, M. (2014). *Greek and Roman Political Ideas*, London: Penguin Books
- Lavdas, K.A. (2000). Mixed Government and Fragmentation in the European Polity: A Republican Interpretation. *UWE Papers in Politics*, No. 6, February
- Lavdas, K.A. (2001). Republican Europe and Multicultural Citizenship. *Politics*, 21 (1), 1-10
- Lavdas, K.A. (2007). A European Republic in a Polycultural Setting: Authority and Diversity in Europe's Emerging Polity. *Cyprus Center of European and International Affairs*, no. 4
- Lavdas, K.A. (2010). Normative Evolution in Europe: Small States and Republican Peace, *LSE Europe in Question*. Discussion Paper Series, 17
- Lavdas, K.A. and Chrysoschoou, D.N. (2005). *Redesigning Europe: a liberal and republicanist approach*

- Lavdas, K.A. and Chrysochoou, D.N. (2006). Public Spheres and Civic Competence in the European Polity. A case of liberal republicanism? στο Honohan, I. and Jennings, J. ed. (2006) Republicanism in Theory and Practice, London & New York: Routledge
- Lavdas, K.A. and Chrysochoou, D.N. (2009). Republican Europe in a Liberal Milieu. New York: New York University School of Law
- Lovett, F. (2015). History of freedom. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Volume 9, pp. 387-391. Διαθέσιμο στο <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/sites.wustl.edu/dist/1/627/files/2017/02/2015.-History-of-Freedom-2122s9u.pdf>
- Miller D. (2008). Republicanism, National Identity, and Europe. Chapter 6 in Laborde Cecile, Maynor John (2008). Republicanism and Political Theory, Blackwell Publishing
- Nugent, N. (2004). Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αθήνα: Σαββάλας
- Olsen, J.P. (2000). How Then Does One Get There? Στο C. Joerges, Y. Mény και J.H.H. Weiler (επιμ.). What Kind of Constitution for What Kind of Polity? Badia Fiesolana, FI: European University Institute.
- Pernice I. (2014). Πολυεπίπεδος συνταγματισμός και η κρίση της δημοκρατίας στην Ευρώπη. Μτφ. ομάδα της Έδρας Jean Monnet: Μάνος Καλαϊντζής, Στέφανος Κατσούλης, Δάφνη Λίμα και Στεφανία Στοϊκού, τ.1
- Pettit, P. (1997). Republicanism: A Theory of Freedom and Government. Oxford: Oxford University Press.
- Pettit, P. (2012). On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shaw, J. (1999). Postnational constitutionalism in the European Union. Journal of European Public Policy. τόμ. 6, χχ. 4
- Skinner, Q. (1991). The Paradoxes of Political Liberty, στο D. Miller, Liberty, (επιμ.), Oxford: Oxford University Press όπως παρατίθεται στο J. W. Maynor (2003), Republicanism in the Modern World, Cambridge: Polity Press
- Stephanou, C. και Nicolacopoulou, I. (2007). Governing a Multicultural Europe: Policy Challenges and Responses», στο L. Bekemans et al. (επιμ.),

Η ρεπουμπλικανική προσέγγιση στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Intercultural Dialogue and Citizenship: Translating Values into Actions,
Venice: Marsilio.

- Sunstein, C. (1988). Beyond the Republican Revival. 98 Yale Law Journal
- Tocqueville, A. (2000). Democracy in America. The University of Chicago,
Chicago
- Weiler, J.H.H and Wind M. (2003). European Constitutionalism Beyond the
State, Cambridge University Press, Cambridge
- White, S. (2007). Is Republicanism the Left's Big Idea? *Renewal*, 15(1), 37-47.
- Δαγτόγλου Π.Δ. (1986). Περί κυριαρχίας. 2^η έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα
- Διαμαντίδης, Αντώνης, Λεξικό των -ισμών από τον Αβανγκαρντισμό στον
Ωφελιμισμό. Γνώση, Αθήνα, 2003.
- Κουρής Γ. (2019). Ριζοσπαστικός ρεπουμπλικανισμός: Η νέα ιδέα της
Αριστεράς. ΕΝΑ, Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών
- Κωνσταντινίδης, Η. (2012). Σύγχρονος ρεπουμπλικανισμός και οι προσεγγίσεις
του για «Πολιτειακή Οικονομία». Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο
Μακεδονίας, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
- Λάβδας Κ. και Χρυσόχου Δ. (2006). Νέες κατευθύνσεις στη μελέτη της
Ευρωπαϊκής πολιτείας. Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και
Πολιτικής, Αθήνα
- Λάβδας, Κ.Α. (2001). Το Πολιτικό Σύστημα της Ε.Ε και η Νεο-Ρεπουμπλικανική
Θεωρία. Ευρωπαϊκή Έκφραση, Τ.40, 1ο Τρίμηνο 2001.
- Λάβδας, Κ. Α. (2015). Φιλελευθερισμός των Πολιτών: Εξελικτική Αναζήτηση με
Ρεπουμπλικανική Πυξίδα. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσόχου, Δ. Ν. (2006). Το Μέλλον της Ευρωπαϊκής
Δημοκρατίας: Ευρωπαϊκή Πολιτική και Πρότυπα Δημοκρατίας. Πολιτική
Επιστήμη, 1.
- Λάβδας, Κ. Α. και Χρυσόχου, Δ. Ν. (επιμ.) (2004). Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και
Πολιτική Θεωρία: Η Πρόκληση του Ρεπουμπλικανισμού. Αθήνα: Ι.
Σιδέρης.
- Λάβδας, Κ.Α. (2001β). Η ελευθερία ως μη-κυριαρχία και η υπεράσπιση της
πολιτικής: Η νεο-ρεπουμπλικανική προοπτική. Επιστήμη και Κοινωνία,
τχ. 5-6, σελ. 4-5
- Μανιτάκης, Α. (2004). Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο. έκδ. Σάκκουλα Αθήνα-
Θεσσαλονίκη

- Μαυριάς, Κ.Γ. (2005). Συνταγματικό Δίκαιο. Αθήνα: Σάκκουλα
- Μπαμπινιώτης, Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας Β΄ Έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2005.
- Ταϊφάκος, Ι.Γ. (1996). Σύγκριση πολιτειών στο De republica του Κικέρωνος: Η ρωμαϊκή εφαρμογή μιας ελληνικής μεθόδου. Αθήνα
- Τσάτσος, Δ. (1994). Συνταγματικό Δίκαιο. Α΄ τόμος, δ΄ έκδ., Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή
- Τσάτσος, Δ.Θ. (1982). Συνταγματικό Δίκαιο. Επιτομή, Ια. 3^η έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- Τσάτσος, Δ.Θ. (2001), Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία: Για μια ένωση λαών με ισχυρές πατρίδες, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Τσάτσος, Δ.Θ. (2007). Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία: Για Ευρωπαϊκή Ένωση των Κρατών, των Λαών, των Πολιτών και του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Πολιτισμού, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα.
- Τσινισιζέλης Μ.Ι. (2001). Quo Vadis Europa. Σύγχρονες Ακαδημαϊκές και Επιστημονικές Εκδόσεις. Αθήνα
- Τσινισιζέλης Μ.Ι. και Χρυσόχου Δ.Ν. (1995). Ευρωπαϊκή Ένωση και Δημοκρατία. Δομικές Συνθήκες και Πολιτική Διαδικασία, εκδ. Ι.ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα
- Χατζής, Α.Ν. (2000). Η αναβίωση της ρεπουμπλικανικής θεωρίας δικαίου: μια κριτική προσέγγιση. Επιστήμη και Κοινωνία, τ.4
- Χρυσόγονος Κ., (2016). Πολιτειολογία, Αθήνα: Σάκκουλα.
- Χρυσόχου Δ.Ν. (2015). Θεωρία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Εκδ. Παπαζήσης
- Χρυσόχου Δ.Ν. (2020). Πολιτειολογία των Ενώσεων. Εκδ. Σιδέρης
- Χρυσόχου, Δ.Ν. (2005). Για μια ευρωπαϊκή res publica. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χρυσόχου, Δ.Ν. (2006). Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία: Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χρυσόχου, Δ.Ν. (2007). Η Ευρώπη ως συναρχία. Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης, τχ. 30:43-74
- Χρυσόχου, Δ.Ν. (2020). Οι δημοκρατικές απαιτήσεις του συστήματος, στο: Κ.Α. Στεφάνου (2020). Το σύστημα διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα